

FRANJO SALEŠKI: ODGAJATEL I PEDAGOG?*

MORAND WIRTH

Pontificia Università Salesiana
Piazza Ateneo Salesiano, 1
00139 Roma, Italija

Primljeno:
13. 5. 2007.

Izvorni
znanstveni rad

UDK 371.4
Salesius, F.
sanctus

Sažetak

Franjo Saleški poznat je kao svetac, biskup, utemeljitelj ženskog reda Pohoda Marijina, autor slavni duhovnih spisa i najljepših primjera pretklasične francuske proze. Autor se pita je li moguće govoriti o Franji Saleškome i kao o odgajatelju i pedagogu te koje je njegovo mjesto i uloga na području odgoja. Povijesno gledajući, u vrijeme Franje Saleškoga otkriva se pojam »djetinjstva«, pridaje se novi smisao braku i obitelji, govori se o dostojanstvu ljudske osobe i o važnosti i međusobnoj povezanosti uljudbe i dobra odgoja. O odgoju u spisima i djelima Franje Saleškoga pisali su npr. G. Barberis, E. Valentini, G. M. Bertin, J. M. Thekkekoott i P. Legros. Promatrajući odgojnu praksu Franje Saleškoga, Wirth podsjeća na njegovu katehetsku djelatnost. Osim toga, podsjeća i da se Franjo zanima za problem škole i školovanja općenito, a dao je i svoj doprinos školama za umjetnost i obrt. Promicao je male škole na području svoje biskupije te kolegije i viši studij općenito. Inovativno je i njegovo nastojanje oko promicanje škola za djevojčice. Posebice valja spomenuti njegovu ulogu u osnivanju i promicanju Florimontanske akademije. Franjo Saleški naglašava kako odgajatelj treba odgajati s ljubavlju. Wirth kod Franje uočava i elemente psihologije mladih, naglašavanje odgojivosti svake ljudske osobe, važnosti i smisla ciljeva u odgoju te ulogu zapovijedi, savjeta i nadahnuća. Odgoj, smatra Franjo, treba biti i progresivan i kompletan. Ključne riječi: Franjo Saleški, odgajatelj, pedagog, povijest odgoja, pedagoška misao Franje Saleškoga

Kad je 1939. pokretao časopis *Salesianum*, tadašnji vrhovni poglavar Salesijanske družbe koju je utemeljio don Bosco, don Petar Ricaldone, je napisao: »U naslovu je usmjerenje časopisa. [...] Riječ *salesianum* ukratko izriče usmjerenje njegovih djelatnosti u slavnom imenu Franje Saleškoga koji resi njezin naslov.«¹ Budući da je taj, tada utemeljeni, časopis bio određen da postane znanstveno glasilo redovničke družbe

koja je posvećena odgoju, vrhovni je poglavar posebice isticao oruđe koje je zajedničko i savojskom biskupu i pijemontskom odgajatelju: »Zahvaljujući kršćanskoj djelatnoj ljubavi, njihov je rad odgojan i plodonosan.«²

* Naslov izvornika: *Francesco di Sales: un educatore, un pedagogo?*, u: »Salesianum« 69(2007)1, 7-44. Kratice vidi na str. 244.

1 »Salesianum« 1(1939), 1.

2 »Salesianum« 1(1939), 8.

Svetoga Franju Saleškoga (1567-1622), ženevskoga biskupa s prebivalištem u Annecyju, oduvijek se smatra velikim čovjekom Crkve, apostolom među protestantima u Chablaisu, utemeljiteljem – zajedno s Ivanom de Chantal – ženskog reda Pohoda Marijina, autorom slavnih djela kao što su *Uvod u pobožni život (Filotea)* i *Rasprava o Božjoj ljubavi (Teotim)*, ili pak piscem koji je autor jednog od najljepših djela pretklasične francuske proze. Dok se većina rasprava posvećenih ženevskom biskupu ubraja u biografije, povijesti, hagiografije ili pak djela koja pripadaju književnosti, pastoralu, teologiji i duhovnosti,³ malo je onih koji su posebno istraživali područje odgoja. Franjo Saleški općenito se ne pojavljuje u djelima o povijesti odgoja. Radovi koji su najviše pridonijeli stvarnom poznavanju svečeva povijesnog lika, posebice djela biografa F. Trochua⁴, E. Lajeuniea⁵ i A. Raviera⁶, s jedne strane brižno opisuju odgoj koji je primio od drugih i formaciju koju je drugima dao, no ne zadržavaju se izravno na odgojnoj misli ženevskoga biskupa. Rijetki su pedagoški leksikoni ili leksikoni znanosti o odgoju koji mu posvećuju zasebno mjesto.⁷

Nakon što ukratko opišemo problem odgoja u njegovo vrijeme i predstavimo nekoliko gledišta o Franji Saleškome i odgoju, nastojat ćemo prikazati njegovu odgojnu praksu i neke ključne elemente njegove pedagoške misli.⁸

1. PROBLEM ODGOJA U VRIJEME HUMANIZMA

Doba u kojemu je živio Franjo Saleški, koje se ponekad naziva i »drugim humanizmom«, obilježeno je brojnim novostima koje se izbliza odnose na problem odgoja i pedagogije.

1.1. »Otkerice« djetinjstva

Zora modernih vremena označena je, osim otkrićem Novoga svijeta, i otkrićem druge vrste, koju je Philippe Ariès nazvao otkrićem djetinjstva (i mladosti), koje se sada smatra različitom životnom dobi od one odraslih ljudi.⁹ Dok se u srednjovjekovnom društvu dijete uopće nije pojavljivalo ili se o njemu površno raspravljalo kao o malom odraslom čovjeku, sada se tu

³ Usp. bibliografije o sv. Franji Saleškome: V. BRASIER – E. MORGANTI – M. DURICA, *Bibliografia salesiana. Opere e scritti riguardanti S. Francesco di Sales. Repertorio bibliografico (1623-1955)*, u: »Salesianum« 18(1956), 311-352, 536-577; J. STRUŠ, *S. Francesco di Sales. Rassegna bibliografica dal 1956*, u: »Salesianum« 45(1983), 635-671; A. PEDRINI, *Rassegna bibliografica sulla dottrina ascetica e mistica di Francesco di Sales*, u: »Rivista di ascetica e mistica« 2-3(1994), 323-342.

⁴ F. TROCHU, *Saint François de Sales, évêque et prince de Genève, fondateur de la Visitation Sainte-Marie, docteur de l'Église (1567-1622)*, sv. I-II, E. Vitte, Lyon-Paris, 1946.

⁵ É.-J. LAJEUNIE, *Saint François de Sales. L'homme, la pensée, l'action*, sv. I-II, Guy Victor, Paris, 1966.

⁶ A. RAVIER, *Un sage et un saint, François de Sales*, Nouvelle Cité, Paris, 41985. Hrvatsko izdanje: A. RAVIER, *Franjo Saleški, mudrac i svetac*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2001.

⁷ Usp. priloge koje su napisali H. L'Honoré i M. Tournade u: G. AVANZINI – R. CAILLEAU – A.-M. AUDIC – P. PÉNISSON (ur.), *Dictionnaire historique de l'éducation chrétienne d'expression française*, biblioteka »Sciences de l'Éducation«, urednik G. Avanzini, Édition Don Bosco, Paris, 2001, str. 301-304.

⁸ Za širi prikaz tog problema usp. M. WIRTH, *François de Sales et l'éducation. Formation humaine et humanisme intégral*. Biblioteka »Sciences de l'éducation«, urednik G. Avanzini, Éditions Don Bosco, Paris, 2005. Talijanski prijevod: *Francesco di Sales e l'educazione. Formazione umana e umanesimo integrale*. Biblioteka »Studi di spiritualità«, ur. Istituto di spiritualità della Facoltà di Teologia dell'Università Salesiana, prijevod: Mario Midali, LAS, Roma, 2006.

⁹ Usp. poglavlje »La découverte de l'enfance« u: P. ARIÈS, *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*, »Civilisation d'hier et d'aujourd'hui«, Paris, Librairie Plon 1960, str. 23-41.

životnu dob sve više promatra kao odvoje-
nu od drugih. Pokazuje se zanimanje za
dijete, oblači ga se u posebnu odjeću, a za-
bavlja se igrama koje su različite od igara
odraslih. Svijest o vlastitom značaju prve
dobi očituje se konkretno u otvaranju ško-
la i internata, koje više ne poznaju srednjo-
vjekovnu mješavinu mladih i odraslih uče-
nika. Za obnavljanje društva i oblikovanje
nove vrste civiliziranog, ljubaznog, susret-
ljivog, pobožnog i obrazovanog čovjeka,
humanisti šire obnoviteljsku pedagogiju.¹⁰
Među humanistima koji su na različit, po-
zitiv i negativan način, mogli utjecati na
misao i djelovanje Franje Saleškoga, valja
posebice istaknuti Erazma, Vivesa, Sadole-
ta, Rabelaisa i Montaignea.

Franjo Saleški je u Erazmu Roterdam-
skom (1466-1536) prepoznao prije svega
»velikog književnika«, onoga koji je ustvrdio
kako je »najbolji način da se uči i postane
mudar taj da se poučava« (L II 301). Eraz-
mov prijatelj, engleski kancelar Thomas
More (1478-1535), citira se u vezi s auto-
ritetom Crkve (C 207). Možda je Franjo
Saleški čitao *Utopiju* (1516), u kojoj je
Thomas More sanjao o idealnom društvu,
bez ratova i progona, utemeljenom na pou-
ci dječaka i djevojčica i na odgoju u kre-
postima? Ne posjedujemo čvrste dokaze da
bismo mogli sigurno ustvrditi kako je že-
nevski biskup pročitao djela Juana Luisa
Vivesa (1492-1540). Ipak, prema L. Kö-
nigbaueru, pažljivo proučavanje njegovog
poimanja čovjeka omogućuje da se kao je-
dan njegov izvor uoči djelo *De anima et
vita* toga velikog španjolskog humanista.¹¹
U razdoblju u kojem je bio učitelj Marije
Tudor, Vives je napisao i *De institutione
feminae christianae* i *De ratione studii pue-
rilis*, dvije rasprave humanističke pedago-
gije objavljene 1523. Franjo Saleški se vjero-
jatno osjećao vrlo blizim gledištima kardi-
nala Sadoleta (1477-1547), biskupa Car-

pentrasa i velikog humanista, čije se ime
pojavljuje u njegovim djelima.¹² U svom
djelu *De liberis recte instituendis*, objavl-
jenom 1533, Sadoleta je odgoj utemeljio
na potrebi religije sjedinjene s izričito hu-
manističkom kulturom, sintezom antičke
mudrosti i kršćanske vjere. Nasuprot to-
me, Franjo Saleški nije bio obziran prema
Rabelaisu (1494-1553), tom bivšem mo-
nahu, autoru knjiga koje je smatrao ne-
dostojnima da ih čita mlad čovjek, jer »jav-
no izjavljuju da sumnjaju u sve, sve pre-
ziru i izruguju se svim antičkim izrekama«
(L IV 377). Michel de Montaigne (1533-
1592) zasigurno nije bio nepoznat Franji
Saleškome.¹³ Autor *Eseja* posvetio je jed-
no od poglavlja »odgoju djece«, gdje javno
proziva sitničavost, arogantnu znanost i
neprekidno ponavljane isprazne formule.
Franjo Saleški mogao se slagati s tvrdnja-
ma tog umnika, koji daje prednost »dobro
načinjenoj glavi pred onom punom«, te
želi da pouka ne bude samo korisna nego
i ugodna te odbacuje primjenu nasilja u
odgoju.

¹⁰ Usp. E. GARIN, *L'éducation de l'homme moderne. La pédagogie de la Renaissance 1400-1600*, Fayard, Paris, 1968. O preobrazbi internata usp. D. JULIA, »Église, société, éducation à l'époque moderne. La transformation des collèges au XVIe et au XVIIe siècles«, u: G. AVANZINI, *Pédagogie chrétienne – Pédagogues chrétiens*, Colloque international d'Angers (septembre 1995), »Sciences de l'Éducation«, Éditions Don Bosco, Paris, 1996, str. 61-84.

¹¹ Usp. o tome posebice: L. KÖNIGBAUER, *Das Menschenbild bei Franz von Sales*. Inaugural-Disser-tation zur Erlangung der theologischen Doktor-würde verfaßt, Julius-Maximilians-Universität, Würzburg, 1953, str. 164.

¹² Citirano je u knjizi *Kontroverzije*, kao dio komisi-
je za reformu Crkve (OEA I 315).

¹³ Usp. L. TERREAUX, *Montaigne et saint François de Sales* u: »Bulletin de l'Académie Saint-Anselme« I (Nouvelle Série) (1985), 22-51.

1.2. *Novi smisao braka i obitelji*

Počevši od 15. st., zajedno s »osjećajem za dijete« razvija se i osjećaj za obitelj, koji je slabo vidljiv u srednjem vijeku, razdoblju koje je davalo povlašteno mjesto odnosima s pučkim masama ostavivši malo mjesta intimnosti privatnog života.¹⁴ I obitelj postaje svjesna svog identiteta, njeguje svoju intimnost, afektivne veze i skrb za odgoj.¹⁵ S druge strane, ustanovljujemo ponovno vrednovanje braka i obitelji nauštrb crkvenog i monaškog celibata. Za humaniste i reformatore, to je u znatnoj mjeri promicalo život društva i Crkve. Luther i Kalvin, nezadovoljni celibatom monaha i svećenika, koji je prema njima bio uzrokom nemoralnosti i hipokrizije, ohrabrivali su brak za sve uzvisujući njegovu veličinu.

Franjo Saleški sa svoje strane, iako je zadržao tradiciju redovničkog celibata i njegovu evanđeosku uzvišenost, nije se zadržao na društvenim običajima onoga doba, nego je išao dalje u svom nauku i praksi. U *Filotei* nalazimo dva poglavlja koja su nesumnjivo izvorna u odnosu na sveukupnu duhovnu literaturu u prošlosti: jedno sadrži *Pouku onima koji su u braku* (I III 38), a drugo raspravlja *O čistoći bračne postelje* (I III 39). Ta su poglavlja smatrana toliko zbunjujućima da se držalo korisnim prirediti tzv. pročišćena izdanja, u kojima nije bilo tih poglavlja. Osim toga, poznato je da je dobar dio korespondencije Franje Saleškoga namijenjen udanim ženama i oženjenim muškarcima. Svemu tome valja nadodati i konstitucije sinoda njegove biskupije koje su se bavile i bračnim pastoralom.

1.3. *Dostojanstvo ljudske osobe*

Odgoj mladih ne može se ne obazirati na određeno viđenje čovjeka. Humanisti su veličali ljudsku narav, njezinu plemenitost, ljepotu, sposobnosti, kao što je činio talijanski filozof Pico de la Mirandola 1486. u svom govoru *De hominis dignitate*, koji se ponekad smatra renesansnim manifestom. Prema njemu, čovjekova povlastica jest da je on jedini slobodan subjekt svemira. Za razliku od svih drugih bića, nema narav koja ga uvjetuje, nego su ono što ga čini onim što jest njegovi vlastiti čini. Iako su ti proglašali ostajali ponajviše općeniti i apstraktni, ipak su doprinosili stvaranju ozračja koje je bilo sklonije afirmiranju pojedinca i njegova mjesta u društvu. Za razliku od kolektivnog i gotovo neosobnog odgoja u srednjem vijeku, humanizam je otkrio pojedinca i »privatni život«.¹⁶

Kod Franje Saleškoga, čovjeka akcije, te tvrdnje u načelu postaju norme ponašanja. Nakon što je ustvrdio da je čovjek slika Božja, stvoren slobodnim i odgovornim pred vlastitom savješću, on nastoji te istine primijeniti na konkretan život, potvrđujući poštivanje samoga sebe i drugih, smisao pojedinca i njegova odnosa s drugima, njegovu sposobnost za mijenjanje i usavršavanje.

Kod Franje Saleškoga, čovjeka akcije, te tvrdnje u načelu postaju norme ponašanja. Nakon što je ustvrdio da je čovjek slika Božja, stvoren slobodnim i odgovornim pred vlastitom savješću, on nastoji te istine primijeniti na konkretan život, potvrđujući poštivanje samoga sebe i drugih, smisao pojedinca i njegova odnosa s drugima, njegovu sposobnost za mijenjanje i usavršavanje.

¹⁴ Usp. P. ARIÈS, *L'enfant et al vie familiale sous l'ancien régime* u: »Civilisations d'hier et d'aujourd'hui«, Librairie Plon, Paris, 1960.

¹⁵ O razvoju obiteljskog osjećaja i privatnog života za vrijeme renesanse usp. P. ARIÈS – G. DUBY (ur.), *Histoire de la vie privée*, sv. III: R. CHAR-TIER (ur.), *De la Renaissance aux Lumières*, Éditions du Seuil, Paris, 1986.

¹⁶ S obzirom na čovjeka kao pojedinca, usp. F. DE DAINVILLE, *La naissance de l'humanisme moderne*, str. 277. Vidi posebice drugi dio (*Développement de l'individu*) u: J. BURCKHARDT, *La civilisation de la Renaissance en Italie: un essai*. Traduction de H. Schmitt, revue et corrigée par R. Klein, introduction de M. Brion, postface de R. Klein, Plon, Paris, 1958, str. 63-78. O procesu privatizacije usp. P. ARIÈS – G. DUBY (ur.), *Histoire de la vie privée*, t. III: *De la Renaissance aux Lumières*, Éditions du Seuil, Paris, 1986.

1.4. *Uljudba i »dobar odgoj«*

Uljudba, s vrlo blizim pojmovima ljubaznosti, plemenitosti, dobrog odgoja, skromnosti i poštenja, dio je društvenih kreposti koje su zajedničke svim humanistima toga doba.¹⁷ Baldassare Castiglione je u svojoj knjizi *Libro del Cortegiano*, objavljenoj 1528. godine, opisao sliku uljudna čovjeka koji je postao ideal brojnim naraštajima, ne samo u Italiji nego i u čitavoj humanističkoj Europi. Gotovo istovremeno, nizozemski humanist Erazmo ponovno je uveo u modu pojam *uljudbe* na odgojnom području knjigom *De civilitate morum puerilium*, koja je objavljena 1530. te je u sjevernoj Europi doživjela veličanstven uspjeh, tako da je prilagođavana i plagirana sve do početka 19. st.¹⁸ Godine 1558. postumno je objavljeno djelo *Galateo* Giovannija Della Case, priručnik o pristojnom ponašanju koji je tumačio u čemu se sastoji »poštenje« u ponašanju, ophode-nju u društvu i u razgovoru. To je djelo poslužilo kao prototip za rasprave o umijeću življenja, koje su kasnije objavljivane u Europi, tako da je *galateo* (*uljudbenik*) označavao ne samo djela te vrste nego i uljudbena pravila. Pomalja se ideal »poštenog čovjeka« koji će obilježiti sveukupno 17. st. u Francuskoj. Valja spomenuti i Pijemontežanina Stefana Guazu koji u svom djelu *La civil conversatione* 1574. (1579?) pokazuje kako poštivanje »dobra vladanja« više ne smije biti rezervirano za dvorsku *elitu*, nego treba postati obilježje cjelokupnoga »građanskoga« života.

Njihovi zajednički izvori nalaze se u antici, posebice u Cicerona, koji je u svojem djelu *De officiis*, sinu u glavnim crtama naznačio model rimske uljudbe i uljudnosti, gdje je *skromnost*, često združena s *čednošću* i *umjerenošću*, imala odlučnu ulogu. Među crkvenim ocima, sveti Ambrozije će u odlučujućoj mjeri doprinijeti pokršća-

njenju tih pojmova u svom djelu *De officiis*, koje je izravno nadahnuto Ciceronom. Jasno se pozivajući na taj kodeks dobra ponašanja, isusovci su razradili pravila crkvenoga »poštenja« i umijeća življenja u društvu, koja će ostaviti neizbrisiv trag u pitomcu Franji Saleškome.

2. NEKOLIKO GLEDIŠTA O FRANJI SALEŠKOME I ODGOJU

Iako nisu brojni, neki su se autori zanimali za odgojnu praksu i pedagošku misao Franje Saleškoga, posebice u posljednje vrijeme. Mnogi se međusobno razlikuju.

2.1. *Giulio Barberis*

Među brojnim svečevim biografijama, ona koju je 1889. objavio Giulio Barberis nema posebnih odlika s povijesnog ili pedagoškog gledišta.¹⁹ Izvornost tog *Životopisa sv. Franje Saleškoga* ne sastoji se naime u tome što je hagiografski i poticajan, nego u tome što je namjerno napisan za mlade s nakanom da im ponudi »uzor« kompletnog, ljudskog i kršćanskog odgoja. Taj mu je rad – tako piše na početku »dragim mladima« – povjerio don Bosco (1815-1888), glasoviti pijemontski odgajatelj, kojemu je bio jedan od bliskih suradnika. Htio je napisati rad koji će biti dostojan ne samo sve-

¹⁷ O tome vidi »Traditions de civilité dans les Entretiens spirituels, de Guazzo à saint Ambroise«, u: V. MELLINGHOFF-BOURGERIE, *François de Sales (1567-1622). Un homme de lettres spirituelles*, str. 59-83.

¹⁸ O uspjehu te knjige usp. J. REVEL, »Les usages de la civilité«, u: P. ARIÈS – G. DUBY (ur.), *Histoire de la vie privée*, t. III: *De la Renaissance aux Lumières*, str. 171-184.

¹⁹ Usp. G. BARBERIS, *Vita di S. Francesco di Sales, dottore di S. Chiesa, protettore della stampa cattolica, proposta a modello dello studente cattolico*, Tipografia e libreria salesiana, S. Benigno Canavese, 1889. U sljedećim izdanjima to je djelce prošireno.

ca i don Bosca, nego i »dostojan njegovih mladića«²⁰. Prema Barberisu, »staviti pred mlade dobre primjere, koje je moguće nasljedovati i koji su zanimljivi, možda je jedini način koji još preostaje kako bi se prodrlo u njihove duše. Ti primjeri, dok su srećom zabavniji, ujedno su i djelotvorniji i od samih zapovijedi«. Sv. Franjo Saleški »prošao je uobičajena stanja mladog učenika, živio je kreposno, ali ne tako strogo da to većina ljudi ne bi mogla prakticirati, nego blago i privlačno, tako da to gotovo prisiljava dušu da ga nastoji nasljedovati«²¹. Uistinu, autor sa svojim čitateljima prolazi glavne postaje »običnog« mladog čovjeka: prvi odgoj, studije, napasti, osobna životna pravila, putovanja, priprevu za »profesionalni« život, osobni poziv za koji se svojski zauzimao pobjednički završivši tu borbu.

Osim u tri posljednja poglavlja, knjiga pripovijeda o Franjinom odgoju i o njegovom posebnom angažmanu na izgradnji vlastitoga života, posebice opširno citirajući životno pravilo koje si je Franjo postavio dok je bio student na sveučilištu u Padovi. Jasno je da djelo ovakve vrste nije rasprava o odgoju, nego pokušaj da se pred očima mladića postavi uzor »uspješnog« života. Može se reći da u tom smislu knjiga Giulija Barberisa u narativnom obliku predstavlja glavne crte »salezijanskog« odgoja. Prema autoru, čitati život sveca poput sv. Franje Saleškoga može imati pozitivan utjecaj na odgoj i formaciju mlada čovjeka.

2.2. *Eugenio Valentini*

Eugenio Valentini je objavio razne studije o don Boscovoj duhovnoj pedagogiji. Nas prije svega zanimaju one koje se odnose na njegov odnos prema misli sv. Franje Saleškoga. U predavanju koje je objavljeno 1952,²² E. Valentini je don Boscovu duhovnost nazvao apostolskom, pučkom,

obiteljskom, mladenačkom i modernom, ističući kod njega prvenstvo ljubavi nad vlašću. U tu je svrhu citirao pouzdan komentar o korijenima te duhovnosti: »Don Bosco je plod duhovne struje koja, započeta u 17. st., puni učinak ima u 19. i 20. st. Pravac koji se spominje obilježen je ljubavlju i najuzvišenijim očitovanjima ljubavi. Naravno, njegovi su duboki korijeni u samim izvorima kršćanstva i u sveukupnoj crkvenoj predaji. Međutim, očituje se i potvrđuje napose u 17. st. sa sv. Franjom Saleškim. [...] Don Bosco pripada toj struji, za koju se može reći da u Franji Saleškome u njegovoj blagosti i dobroti, u neizmjerljivoj i neiscrpivoj karitativnoj ljubavi njegovoga srca, ima najljepši i najsavršeniji izričaj.«²³

Godine 1955. na francuskom je objavljena studija istog autora pod naslovom *Saint François de Sales et Dom Bosco*.²⁴ Osnovna teza je da je don Bosco poznao djela i duh velikoga savojskog sveca, kojega je izabrao kao uzor svoga djela, iako je sačuvao nužnu neovisnost koju je njegovo poslanje utemeljitelja zahtijevalo za nova ostvarenja koja je tražio duh njegova vremena. S druge strane, iako valja ustvrditi da don Boscova duhovnost nije ista kao i duhovnost ženevskog biskupa, »možemo reći da je don Boscov duh duh sv. Franje Saleškoga«²⁵.

U govoru koji je održao u Bruxellesu 1958,²⁶ E. Valentini je raspravljao o temi

²⁰ *Ondje*, str. VIII.

²¹ *Ondje*, str. IX-X.

²² Usp. E. VALENTINI, *La spiritualità di don Bosco*, u: »Salesianum« 14(1952), 129-152.

²³ *Isto*, str. 144.

²⁴ Usp. E. VALENTINI, *Saint François de Sales et Dom Bosco*, u: »Mémoires et documents publiés par l'Académie salésienne« 69(1955), 29-42.

²⁵ *Isto*, str. 30.

²⁶ Usp. E. VALENTINI, *Spiritualità e umanesimo nella pedagogia di don Bosco*, u: »Salesianum« 20(1958), 416-426.

»Don Boscova duhovnost i humanizam«. Prema Valentiniju, valjalo bi svratiti pozornost na sljedeće točke slaganja između Franje Saleškoga i don Bosca: »sloboda duha, blagost u hrabrosti, biti sve svima, prihvaćanje stvarnoga, skromnost i uravnoteženost, jednakost raspoloženja, nadnaravni optimizam, neprekidni osmijeh i 'znati malo, a činiti puno'«. ²⁷

E. Valentini je o »don Boscovoj salezijanskosti« ponovno raspravljao 1967, prigodom četriristote obljetnice rođenja svetoga biskupa. ²⁸ S obzirom na don Boscovu salezijansku pedagogiju autor priznaje da je htio istražiti odnos sv. Franje Saleškoga i preventivnog sustava. Zbog nedostatka vremena, ističe samo neke znakovite podudarnosti: izgrađivati čovjeka iznutra, koristiti razumnju količinu slobode, primijeniti sustav koji se temelji na mudrosti, vjeri i ljubaznosti. S obzirom na ljubaznost, podsjeća da je »sv. Franjo Saleski, jedan od najvećih poznavatelja ljudskoga srca, htio da njegove kćeri sve čine iz ljubavi, a ništa silom«. ²⁹

Rasprave E. Valentinija, iako su usredotočene na don Boscovu duhovnost, za neke su otvorile zanimljive perspektive o pedagoškom humanizmu Franje Saleškoga.

2.3. *Giovanni Maria Bertin*

Giovanni Maria Bertin smatrao je nužnim u svoju raspravu o *Europskoj humanističkoj pedagogiji u 15. i 16. st.*, koja je objavljena 1961, uključiti i predstavljati *Uvodu u pobožni život* Franje Saleškoga. ³⁰ Iako priznaje da to djelo nije moglo predstavljati pedagošku raspravu, autor je s pravom smatrao da njezina vrlo velika rasprostranjenost (četrdeset ponovljenih izdanja u petnaest godina; godine 1656. bilo je već prevedeno na petnaest jezika) potvrđuje njezinu odgojnu vrijednost koju je ona imala na širokim prostorima europske du-

hovnosti te da je na njezina nadahniteljska poimanja jasno utjecao renesansni duh. Prema tom autoru, ta knjiga u biti nudi »odgoj za karitativnu ljubav u skladu s vlastitim staležom« te je reakcija »protiv izvanjskosti« u prakticiranju vjere. »Sv. Franjo Saleski«, kaže Bertin, »jasno se postavlja iznad srednjovjekovnog poimanja, tvrdeći kako se krepost može slagati sa svakodnevnim životom, ne samo s onim dijelom života koji je zauzet društvenim ulogama svakog čovjeka, nego i s onim koji se zanima za razbibrigu i svjetovne običaje.« ³¹ Pobožnost više nije samostanska povlastica; nema nikakve netrpeljivosti između pobožnosti i svjetovnog života ukoliko se sve vrši mudro i uravnoteženo. Nije nužno izbjegavati svaku vrstu razgovora; valja se brinuti za odijevanje; nužno je odmarati se i opustiti se. Ples i zabava su sami po sebi nešto indiferentno, iako opasno.

Bertinovo se gledište usredotočuje na humanistički prijedlog koji je sadržan u *Uvodu u pobožni život*, ne uzimajući u obzir svečevu odgojnu praksu i njegovu pedagošku misao.

2.4. *Jose Marie Thekkekoott*

U raspravi koja je 2000. u Indiji objavljena o »sv. Franji Saleškom odgajatelju« ³², Jose Marie Thekkekoott je htio pokazati u kojem smislu Franjo Saleski uistinu zaslužuje naslov odgajatelja, ili još točnije, na-

²⁷ *Isto*, str. 421.

²⁸ Usp. »Rivista di pedagogia e scienze religiose« 5(1967)1, 3-47.

²⁹ *Isto*, str. 40.

³⁰ Usp. G. M. BERTIN, *La pedagogia umanistica europea nei secoli XV e XVI*, Marzorati, Milano, 1961, str. 303-304.

³¹ *Isto*, str. 304.

³² J. M. T.[HEKKEKOOTT], »Saint Francis de Sales, the Educationist«, u: *Spiritual Perspectives of the Modern Church*, »IIS Scholar's Forum« 7 (1999-2000), 109-142.

slov »osobe koja izaziva ili olakšava proces odgoja« (engl. *educationist*). Prije svega, autor pokazuje kako je Franjo Saleški bio odgajatelj i reformator klera pomoću odabira kandidata, organiziranja i animiranja svećenika, promicanja svetosti i studija, stvaranja projekta sjemeništa. Što se tiče laika, nisu bile dovoljne pouka i pastoralno djelovanje da bi ih se formiralo; mnogo je više koristio primjer svećenika, ne samo pojedinaca nego i udruženih u »kongregacije«. Autor se posebno zadržava na odgoju djece i adolescenata podsjećajući da je taj biskup osobno poučavao katekizam pomoću inovativnih metoda (smisao za blagdan, podjela u razrede, dijalog s učenicom, ponavljanje, natjecanje, uporaba primjera i slično) te je osnovao bratovštinu za katekizamsku pouku. Bavio se dobrim funkcioniranjem biskupijskih škola i kolegija, a zanimao se i za odgoj djevojčica. S prijateljem Antonijem Favreom utemeljio je *Académie Florimontane*. Franjo Saleški bio je osobito uvjeren u važnost kulturalne formacije katoličke *elite* za svoje vrijeme. Ne smije se zaboraviti njegova uloga odgajatelja naroda pomoću njegovih spisa, posebice pomoću *Uvoda u pobožni život*. Bio je uzor učitelja, jer je za to imao sve osobine: mudrost, znanje, inovativne metode, ljubaznost, srce, sposobnost za strpljivo slušanje, uzoran život.³³ Unatoč ograničenjima svoga vremena, u kojemu se suprotstavljajući kalvinistima moglo kojiput činiti »fanatičnim«, autor u zaključku tvrdi da savojski biskup u potpunosti služi naslov *educationist par excellence*.³⁴

Temeljen gotovo isključivo na engleskom prijevodu djela Étiennea Lajeuniea,³⁵ članak Josea Mariea Thekkekootta nudi sažet prikaz formativne i odgojne djelatnosti sv. Franje Saleškoga, ne zadržavajući se na misli koja mu je u temelju. Njegovo poimanje odgoja je vrlo široko, uključuju-

ći tu ne samo sve ono što se odnosi na probleme pedagogije u strogom smislu riječi nego i na one probleme koji se odnose na formaciju osobe općenito.

2.5. *Philippe Legros*

Rasprava Philippea Legrosa, objavljena 2005, o »Franji Saleškom pedagogu« vrlo je sugestivna, jer želi definirati ciljeve i sadržaje, temelj i metode njegove »pedagoške« misli.³⁶ Autorovo gledište je gledište kršćanina laika, nastavnika, autora rasprave o estetici i o »imaginarnoj poetici« sv. Franje Saleškoga.

Prema Legrosu, taj savojski biskup ima nam što poručiti na području pedagogije; njegova pedagoška načela vrijede i izvan religioznog i povijesnog konteksta u kojemu su formulirana.³⁷ Salezijanska pedagogija postavlja sebi kao cilj dvije stvari: uspostaviti »lijep red« u ljudskoj duši i steći »ispravan i razuman duh«. Unutarnji red uspostavlja se vladavinom volje, koja je kraljica sposobnosti i treba zapovijedati pokretima duha (razum, sjećanje) i čuvstvenosti (osjetila, osjećaji, želje, mašta). Volja je privučena ljubavlju, koja je »izvor i korijen« želja i čuvstava i koja sve ujedinjuje. S druge strane, razum se suprotstavlja svim nerazumnim ponašanjima, koje Franjo Saleški naziva »budalastim«, »mahnitim«, »ludim«, »ispraznim« ili »lakim«. Što se tiče sadržaja, autor s jedne strane ističe gotovo enciklopedijski vid programa »ustanove svih znanosti i umijeća« koju je Franjo Saleški želio ustanoviti u Thononu,

³³ Isto, str. 141.

³⁴ Isto, str. 142.

³⁵ E. J. LAJEUNIE, *Saint Francis de Sales – The Man, The Thinker, His influence*, sv. I-II, S.F.S. Publications, Bangalore 1987.

³⁶ P. LEGROS, *François de Sales, un maître en pédagogie*, Éditions Don Bosco, Paris, 2005.

³⁷ Isto, str. 14.

i Akademije koja je otvorena u Annecyju, i s druge strane njegovo puno prihvaćanje civilizacijskih pravila za »pošten« i vedar obiteljski i društveni život. Međutim, pedagoška misao Franje Saleškoga temelji se na nekim načelima o kojima će se morati voditi računa kako bi se razumio način razrade spoznaje: jedinstvo osobe, koja je nedjeljivo tijelo i duh, uloga osjetila, posebice vida, važnost zamišljaja (imaginacije) i sjećanja, pozitivna uloga koja se može postići revnošću duše za motiviranje učenika. Na razini metode, autor nastavnika podsjeća na odlike salezijanskog modela uvjerljivog »razgovora« zahvaljujući jasnoći ciljeva, broj organizaciji predmeta, kakvoći stila, izboru rječnika, »uključivanju« tijela (»djelovanju«), odnosu s učenicima i sposobnosti sinteze i »ponavljanja«. Legros zatim prelazi na poznatu salezijansku značajku blagosti, osobine koja, sjedinjena s autoritetom, predstavlja odgojnu metodu koja se suprotstavlja metodi »sličnosti« ili usporedbi, snažnom sredstvu ne samo uvjerenja nego i poznavanja. Valja govoriti imaginarnom i omogućiti mu da se izrazi, kaže autor.

Rasprava Philippea Legrosa je uvjerljiva s njegovoga gledišta, tj. s gledišta teorije spoznaje i metode poučavanja i učenja. Osim toga postoje zanimljiva sučeljavanja, ne samo s aktualnom pedagogijom nego i s lingvističkim teorijama i studijama o imaginarnom i o simbolu, s ponekim povećim udaljavanjem npr. o teoriji sjećanja. Kako bi se bilo potpuno pravedan prema sv. Franji Saleškome – autor to nikako ne niječe – njegovu odgojnu praksu i njegovu odgojnu misao valja smjestiti u područje njegovoga specifičnog služenja kao pastira duša i biskupa.

O našoj bi temi trebalo vrednovati i druge rasprave, ali njihova je postavka tek usput dotiče. Djelo F. Vincenta o odgoju volje najviše se približava našem predmetu, ali ga dotiče gotovo isključivo s gledišta

duhovnoga vodstva.³⁸ Već spomenuta doktorska disertacija L. Königbauera o »slici čovjeka kod Franje Saleškoga« za nas je vrlo zanimljiva, ali je njegov pristup poglavito teološki.³⁹ U svakom slučaju, o našoj se temi općenito malo raspravljalo. Stoga je razumljivo zašto se u članku o »Franji Saleškome i mladima«⁴⁰ Angela Hämel-Strier žali zbog činjenice što autor *Filotee* nije dovoljno poznat kao prijatelj i odgajatelj mladeži: zar ta knjiga možda nije puna savjeta i preporuka koje se tiču mladih? Ne zauzimaju li u toj knjizi važno mjesto prijateljstvo, moda, plesovi, igre, ljubav i zaljublivanje?

3. ODGOJNO DJELOVANJE JEDNOG PASTIRA

Nakon što je 1602. postao biskupom, Franjo Saleški se neće zadovoljiti vršenjem administrativnih zadaća u svojoj prostranoj biskupiji, nego će svoju skrb proširiti na probleme koji se odnose na reformu, formaciju i odgoj sveukupnog svog »naroda«. Ovdje ćemo se zadržati samo na pouci djece, odgoju mladeži u školama i promicanju kulture.

3.1. *Biskup kateheta*

Prema svjedočanstvu Georgesa Rollandia, Franjo Saleški je dvije godine bez ičije pomoći osobno poučavao katekizam u gradu [Annecyju]« (PRI 35). Njegova je pozornost bila usredotočena na uspostavljanje osobnih odnosa s djecom. Prema Jeanu Rogetu, prije negoli bi ih ispitivao, »sve ih je pozivao imenom, kao da drži«

³⁸ F. VINCENT, *Saint François de Sales, directeur d'âmes: l'éducation de la volonté*, Beauchesne, Paris, 1923.

³⁹ Usp. bilj. 11.

⁴⁰ A. HÄMEL-STIER, *Franz von Sales und die Jugend*, u: »Jahrbuch für salesianische Studien« 6(1968), 96-115.

njihov »popis u ruci« (PRI 27). Da bi ga razumjeli, rabio je jednostavan govor, crpeći ponekad iz svakodnevnog života najneočekivanije usporedbe, poput one o psiću koju spominje Jean Magnin: »Kad dolazimo na svijet, kako se rađamo? Rađamo se poput psića, koji otvaraju oči dok ih majka liže svojim jezikom. Tako, kad se rađamo, naša sveta majka Crkva nam otvara oči pomoću krštenja i kršćanskog nauka koji nas poučava« (PRI 24). Kao dobar odgajatelj, i on je često ponavljao ista pitanja pomoću istih tumačenja. Kad bi neko dijete pogriješilo u recitiranju svojih tekstova ili u izgovoru teških riječi, prema svjedočenju Amblarda Comtea, »tako bi se ljubazno nasmijao i, ispravljajući njegovu pogrešku, tako bi ljubazno ispitanika vraćao na pravi put te se činilo kako se, da nije pogriješio, ne bi mogao tako lijepo izraziti. To je udvostručivalo odvažnost malenih i osobito uvećavalo zadovoljstvo onih malo većih« (PRI 30).

Tradicionalna pedagogija natjecanja i nagrađivanja imala je svoj prostor u pothvatima toga isusovačkog bivšeg đaka. Maloprije spomenuti svjedok primjećuje: »Maleni su trčali kličući od radosti i natječući se jedni s drugima. Bili su vrlo ponosni kad su iz ruku blaženika mogli primiti kakav dar kao što su sličice, medaljice, krunice i *agnus dei*,⁴¹ koje im je davao kad su dobro odgovorili [...], kao i posebne iskaze blagonaklonosti koje bi im iskazivao kako bi ih ohrabrio da dobro uče katekizam i točno odgovaraju« (*isto*).

Biskup kateheta bio je vrlo radostan onime što je činio. Kad je poučavao djecu, tvrdi Étienne de la Combe, činilo se »da osobito uživa« (PRI 35). Izlazeći s jedne takve katekizamske pouke, u vrijeme karnevala, uzeo je pero i napisao Ivani de Chantal:

»Upravo sam završio katekizamsku pouku, gdje sam se preпустиo radosti,

javno prokazujući maske i plesove kako bih nasmijao slušateljstvo. Bio sam dobro raspoložen, a veliko slušateljstvo me svojim aplauzima potaklo da nastavim biti dijete s djecom. Kažu mi da u tome dobro uspijevam i uvjeren sam da je tako!« (L III 266)

Hodajući ulicama, djeca su trčala pred njim; ponekad ga se vidi okružena tolikom djecom da ne može ići dalje. Daleko od toga da bi se naljutio, pripovijeda Michel Favre, iskazao bi im blagonaklonost, zadržao se s njima i upitao: »Čije si ti dijete? Kako se zoveš?« (PRI 32). Prema svom životopiscu, jednoga je dana rekao »da bi mu bilo drago vidjeti i promatrati kako se djetetov duh malo-pomalo otvara i širi«⁴².

Njegova skrb za religioznu formaciju protezala se i na mlade njegove biskupske »obitelji«. Georges Rolland je na procesima za kanonizaciju izjavio da se Franjo »posebno brinuo kako bi Božjim i crkvenim zapovijedima poučio mlade koji rade u kuhinji«⁴³. Nije zanemarivao ni one koji su bili drugačije sposobni. Prihvatio je jednoga gluhoonijemog od rođenja i »preuzeo je na sebe da ga pomoću znakova pouči glavna otajstva vjere, kao što su ono o Presvetom Trojstvu, o utjelovljenju i mucu Sina Božjega, o načinu ispovijedanja i o otajstvu svetoga sakramenta pričesti. Sve je to činio tako da ga je gluhoonijemi razumio i bio sposoban izvijestiti o tome svetog premeta koji ga je, uvijek pomoću znakova, isповjedio i svojom ga rukom pričestio.«⁴⁴

⁴¹ Nabožni predmet koji prikazuje mističnog Jaganjca.

⁴² Jean DE SAINT-FRANÇOIS (Dom), *La vie du bienheureux Messire François de Sales*, str. 143.

⁴³ Svjedočanstvo na procesu za kanonizaciju, navedeno u OEA I 115.

⁴⁴ Jean DE SAINT-FRANÇOIS (Dom), *La vie du bienheureux Messire François de Sales*, str. 142. Zbog toga se sv. Franju Saleškoga smatra zaštitnikom gluhoonijemih.

3.2. Problem škola

Prema jednome od prvih njegovih životopisaca, Franjo Saleški je bio uvjeren da »o dobrom ili lošem odgoju mladeži korjenito ovisi blagostanje ili nemir društva i države«. Osim toga je bio uvjeren »da kolegiji nisu poput rasadnika i sjemeništa, iz kojih izlaze oni koji će kasnije ispuniti urede i preuzeti dužnosti koje će vršiti dobro ili loše u mjeri u kojoj su prethodna uključivanja dobro ili loše izvršena«. Stoga je htio »da mladež bude jednako poučena u pobožnosti i vladanju, kao i u književnosti i prirodnim znanostima«⁴⁵.

3.2.1. Škola umjetnosti i obrta

U molbi napisanoj na talijanskom i upućenoj Klementu VIII prigodom prvog boravka u Rimu 1599, Franjo Saleški nagovještava utemeljenje »kuće milosrđa ili kreposnog utočišta« u Thononu, gdje će se obraćene protestante, »koji su prognani zbog Krista, a nadasve dječake i djevojčice, moći primiti, poučiti i kršćanski odgojiti, svakoga prema vlastitoj sposobnosti, u kakvom umijeću ili znanosti pomoću koje će sebi moći zaraditi kruh« (L II 449).⁴⁶ Papa se složio s tim prijedlogom te je ustanovio kuću koja se zvala »Utočište svih znanosti i umijeća«⁴⁷ ili »Sveta kuća« (Sainte-Maison). Ona će doživjeti razne promjene, ali će 1607. godine resursi omogućiti obavljanje »lijepog broja trgovačkih umijeća: tiskarski stroj, tvornica papira, mehaničke radionice s brojnim radnicima, pozamanterije i oružarnica.«⁴⁸

Valja istaknuti ideju o ustanovi za obrazovanje u »umijećima i obrtu« jer se obično učilo kod kuće, uz oca koji je u svom znanju poučavao sina koji ga je trebao naslijediti, ili kod nekog zanatlije. S druge strane, može se ustanoviti da su se Franjo Saleški i njegovi suradnici zanimali za ta »umijeća« koja su se smatrala neznatnima, a koje

je izgleda većina humanista zanemarivala. Promicati »tehnička umijeća« značilo je ujedno i vrednovati zanatlije koje su *elite* većinom prezirale.⁴⁹

3.2.2. Male škole u biskupiji

Godine 1606, prema izvještaju koji je Franjo Saleški poslao papi Pavlu V, u biskupiji je bilo petnaest škola za dječake, u kojima se poučavalo »gramatiku, klasične jezike i nadasve kršćanski nauk u obliku katekizma« (O II 322). Naizgled je to bilo malo, tim više što je pod nazivom škole autor izvještaja ubrajao kolegije u kojima se poučavalo klasične jezike, uz male seoske škole u kojima se učilo abecedu i gramatiku.

Škole su bile utemeljene i podržavane pomoću utvrđenih doprinosa od ostavština ili pak od zaklada. Kao što se naslućuje, učitelji su u načelu bili iz redova biskupijskog svećenstva ili redovnika. U oporuci Nicolasa Clerca utvrđeno je da će župnu

⁴⁵ Usp. Jean DE SAINT-FRANÇOIS (Dom), *La vie du bienheureux Messire François de Sales*, str. 168.

⁴⁶ Model takve ustanove moglo je biti *karijativno utočište*, neka vrsta strukovne škole, koja je u vrijeme vojvode Emanuela Filiberta utemeljena u Torinu, a formalno ju je osnovao Karlo Emanuel 1587. pod nazivom *Kreposno utočište*. Usp. G. CASALIS, *Dizionario geografico-storico-statistico-commerciale degli stati di S.M. il re di Sardegna*, sv. XXII, G. Maspero Librajo: Cassone, Marzorati, Vercellotti, Torino, 1833-1854, str. 660-663. Svrha ustanove bila je preventivne naravi. Željelo se »skloniti besposlene mladiće i mlade skitnice kako bi ih se poučilo nekom umijeću« te »mnogima uskratilo mogućnost da čine zlo učinivši ih javno korisnima« (str. 661).

⁴⁷ Izraz »auberge« (ili »alberge«, »héberge«) na drevnom je francuskom označavao prihvatilište ili utočište, pensionat ili hospicij.

⁴⁸ Usp. *OEA*, sv. XIII, str. 316, bilj. 1.

⁴⁹ Nažalost, spomenuta strukovna ustanova s teškom je mukom preživjela niz godina, zbog pomanjkanja prostora, sredstava i učenika. Projekt će se obnoviti počevši od 1636. izgradnjom nove zgrade i prihvaćanjem novoobraćenika koji su došli iz Švicarske i Njemačke.

službu »vršiti rektor koji je sposoban poučavati mladež sve do uključivo gramatike«; on je morao besplatno poučavati djecu iz svoga područja. U slučaju da se »morao udaljiti i zanemariti božansku službu ili pouku mladeži, nakon što je triput bio opomenut« i »prijavljen biskupu«, bit će lišen prihoda i zamijenit će ga drugi svećenik.⁵⁰ Godine 1616. biskup je prihvatio zahtjev »gradonačelnika i vlastele u gradu Boneu«, koji su ga molili da im, kao trajnog župnog vikara, dodijeli jednog redovnika iz obližnjeg samostana, zaduživši ga »da mladež poučava u književnosti i molitvi«, »iščekujući veliki plod i korisnost koji mogu proizaći iz dobre pouke kojom je započeo poučavati mladež spomenutoga grada i okolice, koji misle u to mjesto poslati svoju djecu« (O III 100).

3.2.3. Kolegiji

Srednjoškolsko obrazovanje koje se poučavalo u kolegijima u Savoiji nastalo je ponajviše razvojem pučkih škola koje su, zahvaljujući darovima, bile u stanju dodati razrede latinskoga, gramatike i filozofsko-povijesnih predmeta.

Znamo npr. neke pojedinosti koje se odnose na kolegij u Clugesu iz informacija Jeana Ménenca, koji je bio Franjin učitelj u La Rocheu. Rođen u tome mjestu, Ménenc je postao poznat među sunarodnjacima kao moralist i pedagog.⁵¹ Godine 1593. pisao je svom bivšem učeniku o taksama koje su mu željeli naplatiti. Ovaj je svom nekadašnjem »vrlo učenom« učitelju odgovorio: prvo, kako bi mu izrazio radost zbog naklonosti koju mu je i dalje svjedočio, a zatim kako bi mu zajamčio da su školski učitelji »oslobođeni od svakog nameta i ikakva bilo općinskog bilo javnog poreza, kao i od bilo kojega obaveznog težačkog posla (*corvée*) i od plaćanja stanarine« (L I 16).

Imamo vrlo malo informacija o kolegiju u Rumillyju, kojim je neko vrijeme upravljao Jean-François de Blonay. Nažalost, taj je »dobra gospodin de Blonay«, prema riječima njegovoga biskupa, bio »previše navezan na svoje zamisli, koje su prevelike i nerazmjerne njegovim snagama i darovima, tako da nisu sukladne onome tko treba upravljati, nego onome kojim treba upravljati« (L VI 91). Doznajemo da je 1615. napustio »službu u kolegiju«, jer njegov duh nije bio stvoren »da podnese tako velike smetnje« (L VI 294).

Ženevski je biskup posredovao i u spašavanju kolegija La Roche, gdje je pohađao svoj prvi studij gramatike (L III 129). Godine 1605. Franjo Saleski je pisao kanonicima kanoničke crkve, kako bi ušutkao »osobno mišljenje« nekih, moleći ih »da drugi put osiguraju opću suglasnost«. »Vi možete i morate doprinijeti« – pisao im je – »ne samo svojim glasovima nego i svojim upozorenjima i djelima uvjeravanja, kako bi osnivanje i očuvanje ovoga kolegija poslužilo na slavu Božju i na slavu Crkve«, te osim toga pribavilo »dobro ovome gradu« (L III 129-130).⁵² Osim toga, prisutnost biskupa bila je tražena čast, posebice prigodom filozofskih rasprava, na koje je bio pozvan »monsinjor, prečasni ženevski biskup«.⁵³ Zapravo, prema riječima Amblarda Comtea, jednog od tadašnjih profesora, »lijepa književnost kao i zdravi običaji izgubili su prilično od svoga sjaja«, a prihodi su se smanjili (PRI 28 44). Trojna uprava koja je upravljala zavodom (gradska uprava,

⁵⁰ Usp. bilj. 2, u OEA XXIV 109.

⁵¹ Usp. OEA, sv. XI, str. 15, bilj. 1.

⁵² Poteškoće će se nastaviti i nakon svečeve smrti, tako da su 1628. pozvani isusovci koji će kolegijem upravljati sve do 1712.

⁵³ Usp. odluku od 24. prosinca 1607. Navedeno prema: S. TOMAMICHEL, *Le Collège d'Annecy au XVIe siècle*, str. 91.

dominikanski prior i dekan kanoničke crkve) znala se međusobno posvađati. Biskup je sanjao o novoj i postojanoj upravi kolegija, koji mu se činio »gotovo neobrađenim zemljištem« (L VI 145). Zašto se ne obratiti isusovcima? Kolegiju toga grada, pisao je 1605, »bili su osobito potrebni oci isusovci« (L III 44). Oni međutim nisu bili zadovoljni uvjetima koji su im ponuđeni. Prolazeći 1613. godine kroz Torino, vojvoda mu je predložio ime nove kongregacije koja se dobro razvijala: barnabiti. U Milanu, kamo se uputio da iskaže štovanje Karlu Boromejskom na njegovome grobu, susreo je njihovoga vrhovnog poglavara te su se o tome dogovorili. U prosincu 1614. potpisao je ugovor o ulasku barnabita u kolegij koji je utemeljio Eustache Chappuis (O III 248).

3.2.4. Viši studij

Budući da Savojsko vojvodstvo nije moglo računati na velike gradove, a često je bila ugrožena i njegova opstojnost, nije imalo vlastito sveučilište. Studenti koji su to mogli, išli su studirati u inozemstvo. Louis, brat Franje Saleškoga, bio je poslan u Rim da ondje studira pravo. U Francuskoj su savojski studenti bili u Montpellieru, kamo su išli oni koji su se nadali da će »steći medicinsko umijeće« (L VII 77), i u Toulouseu, kamo se išlo »studirati pravo« (L VII 283). U Avignonu, nekadašnjem papinskom gradu, savojski kardinal de Brogny, koji je bio ženevski biskup 1423. godine, utemeljio je u svojoj palači kolegij namijenjen besplatnom prihvaćanju dvadeset četvorice studenata prava, a od toga šesnaestorice iz Savoje.⁵⁴

Savojskih studenata bilo je i u Louvainu, gdje je Eustache Chappuis utemeljio kolegij namijenjen Savojcima koji pohađaju sveučilište. Ženevski biskup bio je u trajnoj i prijateljskoj vezi sa Jacquesom de Bayom,⁵⁵

predstojnikom kolegija. Razmjenjivali su knjige, a Franjo Saleški mu je u više navrata pisao da bi mu preporučio one koji su tamo odlazili kako bi se stavili, kao što je govorio, »pod vaša krila«. U slučajevima kad bi roditelji naišli na poteškoće u plaćanju troškova, govorio je da ih je spreman nadoknaditi. Pratio je svoje studente. »Studirajte sve više«, pisao je jednome od njih, »s duhom marljivosti i poniznosti« (L XI 11). Imamo i pismo iz 1616. novom predstojniku kolegija, Jeanu Massenu, u korist studenta teologije, svog rođaka, za kojega se nada »napretku u književnosti i krepostima« (L VII 313).

3.2.5. Škola za djevojčice?

Sve dosad rečeno odnosi se jedino na pouku dječaka. Doista, škole su postojale samo za njih. A za djevojčice? U vrijeme Franje Saleškoga, jedine institucije koje su s time u vezi mogle ponuditi pomoć obiteljima bili su ženski samostani, koji su međutim bili zainteresirani prije svega za pridobivanje novih zvanja. Jeanne de Sales, trinaesta i posljednja kći gospođe Boisy, poslana je u samostan 1605. godine, »kako bi promijenila zrak i kako bi dobila volju za pobožnošću« (L III 41). Ušla je u samostan s dvanaest godina, ali kako nije osjećala nikakvu naklonost prema redovničkom životu, nije bilo razumno, ustvrdio je Franjo Saleški, »ostaviti toliko vremena u samostanu djevojku koja u njemu ne namjerava ostati zauvijek« (L III 189). Povučena je već u drugoj godini.

Ali što učiniti ako im je bio zapriječen ulazak u samostan? Postojala je mogućnost

⁵⁴ Usp. *OEA*, sv. XVII, str. 294, bilj. 3.

⁵⁵ Taj Jacques de Bay bio je nećak Michela de Baya, glasovitog Baiusa (1513-1589), teologa protivnika skolastičke tradicije i odlučnog augustinovskog usmjerenja, čime je postao preteča jansenizma.

otići uršulinkama, koje su postale poznate kao red namijenjen pouci ženske mladeži.⁵⁶ U francuskom su glavnom gradu bile od 1608.⁵⁷ Biskup je ohrabrio njihov dolazak u Chambéry, pišući 1612. da bi »bilo jako dobro kad bi u Chambéryju bile uršulinke, a ja bih tome htio doprinijeti i nešto za to učiniti«; bile bi dovoljne, nadodaje, »tri hrabre djevojke ili žene za početak« (L V 302-303). Do utemeljenja u drevnom savojskom glavnom gradu doći će tek 1625. Godine 1614. mogao se radovati nedavnom dolasku uršulinki u Lion, »jednom od redova«, rekao je, »koje moj duh ponajviše ljubi« (L VI 237). Htio je da dođu i u njegovu biskupiju, posebice u Thonon. U siječnju 1621. napisao je poglavarici uršulinki u Besançonu da nastoji poduprijeti taj projekt za Thonon. Osjećao je veliko »zadovoljstvo«, jer, napisao je, »uvijek sam volio, poštivao i častio ona djela osobito velike karitativne ljubavi koju običava prakticirati vaš red te sam prema tome uvijek duboko želio njezino širenje i u ovoj provinciji Savoje« (L X 3). Projekt se međutim ostvario tek 1634.

3.3. Osnivanje akademije

»Grad Annecy«, pisao je svečano njegov nećak Charles-August, »pod tako slavnim prelatom kao što je Franjo Saleški i pod tako glasovitim gradonačelnikom kao što je Antoine Favre mogao se usporediti s gradom Atenom. U njemu je stanovao velik broj doktora, bilo teologa, bilo pravnika i znamenitih književnika«⁵⁸. Pitali smo se kako je krajem 1606. u duhu Franje Saleškoga zajedno s prijateljem Antoineom Favreom mogla nastati ideja o osnivanju akademije zvane »florimontanska«, »jer muze dolaze do izražaja na savojskim brdima«⁵⁹. Vjerojatno je na to utjecala i njegova povezanost s Italijom.

Imamo malo informacija o Florimontanskoj akademiji, jer nemamo službene zapisnike Akademije. Pa ipak, preostali su statuti, u obliku u kojem su prepisani u bibliografiji nećaka Charlesa Augusta Saleškoga, prvo na latinskom, a zatim na francuskom (O III 242-247). Program sastanaka bio je enciklopedijski, jer su prema statutima »predavanja (trebala) biti iz teologije ili politike ili filozofije ili retorike ili kozmografije ili geometrije ili aritmetike«. U svakom slučaju, posebna je pozornost bila pridržana književnosti i formalnoj ljepoti. U člancima statuta piše: »Raspravljat će se o lingvističkim stajalištima, posebice francuskoga jezika.« U jednom drugom članku pojašnjava se: »Stil govora ili čitanja bit će ozbiljan, dotjeran, elegantan i izbjegavat će svaki oblik pretjerane točnosti.« Nadalje se pojašnjava: »Izlaganja i govori držat će se s većom rječitošću negoli predavanja te će se koristiti govorničko umijeće.« Ohrabrialo se natjecanje: »Svi će se natjecati da se vidi tko je bolji.«

Članovi Akademije bili su priznati znanstvenici i učitelji, ali su bili predviđeni i javni tečajevi koji su sličili malom narodnom sveučilištu. Doista, postojala su opća okupljanja na kojima su mogli sudjelovati »svi vrijedni učitelji i njegovatelji poštenih umijeća kao što su slikari, kipari, stolari, arhitekti i slični«. S pedagoškog gledišta, posebna će se pozornost posvetiti nekim člancima statuta:

Na vrata Akademije postaviti će se cedulja na kojoj će se naznačiti vrijeme i predmet predavanja. Profesori će učiti

⁵⁶ Kanonik César de Bus utemeljio je 1592. po uzoru na talijanski red uršulinki kćeri sv. Uršule u Provanci.

⁵⁷ O povijesti utemeljenja u Parizu usp. *OEA*, sv. XVIII, str. 141, bilj. 1.

⁵⁸ C.-A. DE SALES, *Histoire du Bien-heureux François de Sales*, sv. II, str. 2.

⁵⁹ *Isto*.

niti ono što mogu kako bi poučavali dobro, mnogo i u kratkom vremenu. Slušatelji će biti pozorni i nastojat će shvatiti ono što se poučava. Ne budu li nešto razumjeli, postaviti će pitanja na kraju predavanja. (O III 245)

Počeci Akademije bili su blistavi i činilo se da mnogo obećavaju. Prema Charlesu-Augustu Saleškom, prva je godina započeta »tečajem matematike s *Aritmetikom* Jacquesa Pelletiera du Mansa,⁶⁰ Euklidovim *Elementima*, sferom i kozmografijom s njezinim dijelovima, geografijom, hidrografijom i topografijom, nakon toga je slijedilo umijeće plovidbe i teorija o planetima te na kraju teorija glazbe«⁶¹. O ostalome se zna vrlo malo.⁶² Kulturalni projekt na temelju kojega je nastala preuzet će barnabiti, koji su u kolegij u Annecyju došli 1614.

4. NEKI KLJUČNI ELEMENTI PEDAGOŠKE MISLI FRANJE SALEŠKOGA

Dok je »učeni svjetovnjak« Montaigne posvetio dugački poglavlje svojih *Eseja* »odgoju djece«⁶³, ništa slično ne nalazimo u spisima Franje Saleškoga. Pa ipak, u njima se nerijetko mogu pronaći razmišljanja o odgoju. Premda se uvijek ne odnose na odgoj djece i mladih, nego općenito na odgoj ljudske osobe, svakako se mogu lako primijeniti na odgoj novih naraštaja.

4.1. *Odgoj je dužnost koju valja vršiti s ljubavlju*

Biti zadužen za druge »bilo u obitelji bilo u društvu« i bdjeti nad njihovom savješću obvezujuća je dužnost za one koji su za njih odgovorni. Stoga Franjo Saleški kaže: »Neka takvi svoju dužnost obnašaju s ljubavi« (I III 28). Mladež naime treba voditi. Ako je istina, kao što tvrdi sv. Bernard, da »onime tko sam sobom upravlja vlada veliki ludak« (S III 95), to još više

vrijedi za one koji još nemaju iskustva: »Eh! Zašto bismo htjeli biti učitelji samih sebe i onome što se odnosi na duh kad to nismo u onome što se odnosi na tijelo? Zar možda ne znamo da liječnici, kad se razbole, zovu druge liječnike koji mogu postaviti dijagnozu za odgovarajuće lijekove? Ni odvjetnici ne brane svoj vlastiti slučaj, jer dobro znaju da ljubav prema samome sebi često zamagli razum« (S III 95). Tako je Celse-Bénigne, najstariji sin gospođe Chantal, koji je odmalena uvelike zabrinjavao majku, trebao nekoga tko će se odmah pobrinuti za prikladno njegovanje duha:

»Razmišljao sam o vašem dragom sinu. Poznavajući njegovo raspoloženje, smatram da će biti potrebno uvelike se skrbiti za njegov duh, kako bi se sad oblikovao za krepost ili barem da se ne prikloni poroku. Stoga ga valja preporučiti dobrom gospodinu Robertu,⁶⁴ te

⁶⁰ Jacques Pelletier du Mans (1517-1582), humanist i pjesnik, član skupine Pléiade, ujedno i autor djela o aritmetici, algebri i geometriji. Jedan od njegovih spisa posvećen je Savoju, u kojoj je stanovao.

⁶¹ C.-A. DE SALES, *Histoire du Bien-heureux François de Sales*, sv. II, str. 5.

⁶² Godine 1610, tri godine nakon početka, Antoine Favre je imenovan predsjednikom savojskog senata te je otputovao u Chambéry. Biskup sa svoje strane zasigurno nije mogao sam održavati Florimontansku akademiju, koja se je ugasila i nestala. Pa ipak, iako je njezino postojanje bilo privremeno, njezin je utjecaj bio dugotrajan. Teško je dokazati da se kardinal Richelieu nadahnio savojskim modelom kad je 1634. nastojao utemeljiti Francusku akademiju. Poznato nam je samo da su se dva prelata susrela u Toursu 1619. godine (usp. L IX 38). Florimontanska akademija održala se po dvama kulturnim ustanovama: Florimontanskoj udruzi (Association Florimontane), utemeljenoj 1851, i Salezijanskoj akademiji (Académie Salésienne), utemeljenoj 1878.

⁶³ *Saggi*, knjiga I, pogl. 26.

⁶⁴ Claude Robert brinuo se za učenje i odgoj Celse Bénigne. Taj učeni svećenik napisao je povijest francuskih biskupija. Usp. *OEA*, sv. XIII, str. 379, bilj. 2.

mu pomoći da često okusi dobro istinske mudrosti pomoću opomena i preporuka onih koji su kreposni.« (L IV 72)

Ne valja podcijeniti ulogu djeda i bake na odgojnom području. Franjo Saleški uzgređice o tome govori na primjeru nećaka gospođe Chantal. S devetnaest godina, »tom dobrom i dragom nećaku« (L IV 170) još je uvijek nedostajala mudrost i iskustvo. Srećom je imao odličnoga djeda, koji je bio baruničin otac. Savjesna skrb predsjednika Frémyota bila je, prema Franji Saleškome, istinski dar s neba za mladića: »Neka mu Bog udijeli izvanrednu milost da nastavi imati gospodina djeda koji bdije nad njim. Neka zadugo uzmogne uživati u njegovoj dobroti!« (L XI 90)⁶⁵

Ne postoje samo članovi obitelji. Mladiću koji »se zaputio u prostran svijet dvora« predlagao je da pronade »pratitelja«: »Uvjeren sam da ćete u Parizu, kod isusovaca ili kapucina ili cistercita fejančinaca, ili pak izvan samostana, pronaći kakav plemeniti duh koji će biti sretan budete li ga kojiput posjetili kako biste se oporavili ili obnovili duhovnu snagu« (L IV 379). Valja postupiti poput mladog Tobije iz Biblije. Kad ga je otac poslao u daleku zemlju kamo nije znao put, primio je savjet: »Samo idi i potraži nekoga tko će te povesti« (II 4). I on je, kad je mogao, pomagao i savjetovao mladiće u opasnosti. Françoisu de Longecombeu, isusovačkom učeniku u Lionu, koji se prepustio »igri i razuzdanu životu«, napisao je »pismo puno dobrih, prijaznih i prijateljskih upozorenja kako bi ga povratio na ispravan put i potaknuo da bolje koristi vrijeme«; »to je« – priznat će kasnije mladić – »prilično utjecalo na mene« (PR I 27).

4.2. *Elementi psihologije mladih*

Kako bi imali neku mogućnost za uspjeh u tom pothvatu, roditelji i odgajatelji mo-

raju imati određene spoznaje o mladeži općenito te poznavati svakoga mladog čovjeka napose. Što znači biti mlad? Komentirajući glasovito viđenje Jakovljevih ljestvi, autor *Filotee* primjećuje da anđeli koji se penju i silaze tim ljestvama predstavljaju čar mladosti. Ne valja međutim idealizirati tu životnu dob. Za Franju Saleškoga, mladež je »po svojoj naravi smiona i nepromišljena« (L V 185); »mladi svladavaju sve poteškoće izdaleka, ali bježe od njih izbliza« (L V 44). »Mlad i jak« dva su obilježja koja su često povezana, posebice kad služe za označavanje duha »punog ideja i sklona krajnosti« (L VI 293). Među rizicima te dobi postoji »strast krvi koja počne ključati i hrabrosti koja još nema razboritost po kojoj bi se ravnala« (SII 418). Mladi su prevrtljivi, lako se kreću i mijenjaju: dobro je poznato »kako je potrebno više razloga da bi se pokrenulo stare negoli mlade«. Poput pasa i mladi vole kretanje, dok »se stari psi kreću samo kada u tome uočavaju prednost« (L VI 352). Prema tome, mlad je čovjek »lakouman i vjetrenjast«, »progone ga različite želje za novotarijama i promjenama«, izložen je riziku da počini »velike bruke i sablazni« (TVIII 11). To je teško doba, u kojemu su strasti pune žestine i teško je njima ovladati. To može stvarati probleme koji se teže susreću kod odraslih:

»Kad leptir ugleda plamen radoznao leti oko njega kako bi kušao je li sladak koliko i lijep. Tako gonjen maštom leptir oko plamena oblijeće, i kad ga kuša – pogine. Isto tako se i mladi često zanose pogrešnom i ludom predodžbom užitka pohotnog plamena pa se nakon

⁶⁵ Celse Bénigne zadat će majci mnoge brige. Oženit će Marie de Coulanges, s kojom će imati kćer, Marie, koja će postati markiza Sévigné. Umrijet će 1627, u trideset prvoj godini, boreći se protiv protestanata na otoku Ré.

mnoštva nečistih misli konačno u nje-ga zalijeću i pogibaju.« (I III 12)

Mladima često nedostaje mudrosti i iskustva, jer samoljublje zasljepljuje razum, kao što je Franjo Saleški mogao ustanoviti na kraju razgovora s nećakom gospođe Chantal:

»Ponekad smo razgovarali o mudrosti [...]; međutim, draga moja kćeri, zlo koje ste vi jako dobro prepoznali ispravlja se jedino pomoću iskustva, jer tu lažnu procjenu nas samih toliko promiče sebeljublje da razum protiv njege ne može ništa. Ajoj! To je četvrta teška stvar za Salomona, ono što on kaže da nikada nije razumio: put čovjeka u nje-govoj mladosti.« (L XI 90)

Franjo Saleški boji se nadasve dviju protivnih sklonosti kod mladih: taštine, koja nije ništa drugo nego »pomanjkanje hrabrosti«, i ambicije, koja je »pretjerana odvažnost, koja nas potiče da slijedimo slavu i časti, bez i protiv svakog razumnog pravila« (L IV 316). U samostanima koje je ženevski biskup izbliza nadgledao, nerijetko su loši primjeri dolazili od mladih redovnika. Dvojica od njih »šire tako loš miris svoje mladosti«, pisao je, »te je njihov smrad stigao sve do poglavara, koji ih žele otpustiti ako se ne poprave« (L VI 127). Kad se naprotiv susretnu mladost i krepost to je onda divota, kao što se dogodilo kod one djevojke koja je imala sve ono što je bilo potrebno da bi se svidjela drugima: »Izvanredan je dar«, pisao je, »što vi među svjetskim užicima, u proljeće mladosti i među tolikim pohvalama, ljubite i cijenite svete kreposti«. Zatim nadodaje: »Nastojte da ta zora raste tako da postane potpuni dan«, te »da vaše proljeće cvjeta i pretvori se u plodnu jesen« (L VI 17). Odgoj će donijeti plodove kod odgajanika jedino bude li znao »hraniti« svoje dobre sklonosti.

To je načinio npr. vojvoda Mercoeur za vrijeme svoje mladosti:

»Tog princa valja osobito pohvaliti zato što je tako dobro njegovao svoje temeljne sklonosti pomoću kreposti, iako je doživio brojne susrete i prigode, budući da [...] niti dvor niti rat, zakleti neprijatelji pobožnosti, iako im je pomagala tajna privlačnost mladosti, ljepote i ugone tog izvanrednog kneza, nisu nikada mogli osvojiti njegovu dušu, koja se uvijek očuvala čistom među tolikim zarazama.« (SI 417)

Mladež je osobito osjetljiva na ljubav kojom ju se okružuje. »Nemoguće je izreći koliki smo prijatelji«, pisao je Franjo Saleški Antoineu des Hayesu, govoreći o svojim odnosima s njegovim sinom koji je bio vrlo nemiran, da se ne kaže nepodnošljiv u školi (L VII 28). Kao što se vidi, bio je sretan što je mogao reći kako je prijatelj mladih. Jednako je tako pisao majci djevojčice kojoj je bio kum: »Draga kći, kako mi se čini, potajno osjeća da je osobito volim, toliko je snažno čuvstvo koje mi iskazuje« (L VI 33).

4.3. *Odgovijost ljudske osobe*

Napokon, »ta je dob spremna za prihvaćanje dojmova« (L II 339). To je izvrsno jer znači i da mladi čovjek dopušta da ga se odgaja kao i da je spreman na velike stvari. Kako npr. reformirati neku opatiju redovnica vrlo različite dobi? Postupajući s poštovanjem prema starima, usmjeriti se prema mladima. »Valja poštivati stare: ne mogu se lako prilagoditi. Nisu popustljive jer su živci njihova duha, kao i oni njihovoga tijela, ukočeni« (L II 173). Budućnost pripada mladima, kao što se pokazalo u opatiji Montmartre: »mlade redovnice su te koje su zajedno sa svojom poglavaricom, koja je također mlada« ostvarile »reformu« (L II 339).

Kršćanski humanist, Franjo Saleski vjeruje da se ljudska osoba može usavršavati. Erazmo je načinio formulu: *Homines non nascuntur sed finguntur*.⁶⁶ Dok je životinja unaprijed određena i vodi je instinkt, čovjek se naprotiv neprekidno razvija. Ne samo da mijenja, nego može mijenjati samoga sebe, bilo na bolje bilo na lošije.

Od rođenja pa do groba, čovjek je učenik. Imitiramo krokodila koji »ne prestaje nikada rasti sve dok je živ« (T III 1). Doista, »nemoguće je dugo ostati u istome stanju: onaj tko ne napreduje, u tom kretanju nazaduje; onaj tko se ne penje, silazi po tim ljestvama; onaj tko ne pobijeduje, pobijeden je u toj borbi«. Citira sv. Bernarda koji je govorio: »Osobito je za čovjeka napisano da on nije nikada u istom stanju. On mora ili ići naprijed ili ići natrag«. »Ne znaš li ti da si na putu, a put nije zato da se na njemu sjedi, već da se stupa naprijed? Putem se mora tako stupati, tako kretati naprijed, da se to kretanje zove napredovanje« (T III 1).

To isto tako znači da je ljudsku osobu moguće odgajati, da ljudska osoba može učiti, ispravljati se i biti bolja. To je istina na svim razinama. Dob ponekad nije nimalo važna. Pogledajte tu djecu katedralne pjevače, koji izdaleka nadilaze sposobnosti svog biskupa u tom svom području. »Divim se toj djeci«, govorio je, »koja jedva znaju govoriti, a već pjevaju svoj dio; shvaćaju sve muzičke znakove i pravila, dok se ja zbilja ne bih znao snaći, ja koji sam gotov čovjek i koji bi se htio prikazati velikom i uvaženom osobom.«⁶⁷

Nitko na ovome svijetu nije savršen: »Neki su po svojoj čudi lakoumni, neki nabusiti, drugi tvrdoglavi, treći uvredljivi, jedni se brzo naljute, a drugi su otvoreni za ljubav. Uglavnom, rijetki su oni koji nemaju barem neku nesavršenost.« Treba li se dakle prestati nadati da ćemo poboljšati

svoj značaj ispravivši neku od naših naravnih nesavršenosti? Nipošto. »Iako su one urodene, marom ili suprotnim krepostima možemo ih popraviti, riješiti ih se i očistiti se od njih. Gorki se bademi mogu učiniti slatkima probodu li se s donje strane te se ostavi da iscuri gorki sok. Zašto onda i mi ne bismo mogli istočiti zle sklonosti i postati bolji?« Odatle optimističan ali zahtjevan zaključak: »Nema tako dobre čudi koja se ne bi mogla pokvariti lošim navikama, a nema ni tako opake naravi koja se ne bi mogla obuzdati i savladati, najprije Božjom milošću pa vještinom i marom.« (I I 24)

Čovjek nikad nije završio obrađivanje svoga vrta. To je ono u što je utemeljitelj sestara od Pohoda nastojao uvjeriti te sestre kad ih je pozivao »da obrađuju zemlju i vrt« svoga srca i svoje duše, jer nema »toliko savršenog čovjeka da ne bi trebao nastojati založiti se i u rastu u savršenosti i u njezinu očuvanju« (S IV 120).

4.4. *Smisao ciljeva u odgoju*

Ako realizam s jedne strane nameće odgajateljima da od početka dobro upoznaju one kojima se obraćaju, s druge nikad ne smiju izgubiti iz vida smisao ciljeva svog djelovanja. »Kad želimo nešto učiniti«, piše Franjo Saleski, »uvijek gledamo na cilj prije nego na djelo« (S III 49). Kako bi se dobro započelo važno je osvijetliti načela koja vode djelovanje i cilj koji treba postići: »Vi znate da, u svakoj stvari, počeci zaslужuju posebno promišljanje«, pisao je nekom mladom kolegi koji se pripremao prihvatiti svećenički stalež, »te se može ispravno reći da *primum in unoquoque genere est*

⁶⁶ »Čovjek se formira odgojem a ne rođenjem.«

⁶⁷ Claude Fravre de Vaugelas, citirano prema: F. TROCHU, *Saint François de Sales*, sv. II, str. 528.

mensura caeterorum« (L II 192).⁶⁸ Ništa ne vrijedi kao jasna spoznaja svrhe koju netko namjerava postići, jer »konačni uzrok predsjedava svim stvarima; on pokreće djelatnika na djelovanje. Svaki djelatnik naima djeluje radi nekog cilja i u skladu s nekim ciljem« (L II 303).

Što je prema tome odgoj i koji je njegov cilj? »Odgoj, izobrazba i othranjivanje djeteta nisu ništa drugo nego golema skrb, pomoć, njega i tolike druge usluge koje su potrebne djetetu, a koje mu pružamo i nastavljamo pružati sve do onoga časa kada ih više ne bude trebao« (T III 4). Dvije primjedbe posebice se ističu u toj definiciji: s jedne strane naglašavanje niza nastojanja koje zahtijeva odgoj, a s druge strane završetak odgoja koji se podudara s trenutkom u kojemu subjekt ulazi u dob »kada ih više neće trebati«, drugim riječima, kad postigne vlastitu autonomiju. Dijete se odgaja kako bi bilo sposobno djelovati slobodno i potpuno ovladavši vlastitim postojanjem.

Promotrivši izbliza ideal Franje Saleškoga u odgoju, ono što nas može postaviti na pravi put je naslov prvog poglavlja *Teotima*, kojim se ukazuje na cilj kojemu valja težiti: »ljepota ljudske naravi« (TI 1). Kako postići ljepotu? Autor to tumači u prvoj rečenici *Teotima*:

»Jedinstvo, načinjeno od različnosti, stvara red. Red ima za posljedicu i skladnost i mjeru. A ta skladnost u stvarima, koje su cjelovite i svršene, rada ljepotu.« (TI 1)

Oštroumna tumačenja Franje Saleškoga, na koja su zasigurno utjecala poimanja Platona, Pseudodionizija i sv. Tome, čini se da se vrte oko pojma sklada i skladnog uključivanja »bezbrojnoga mnoštva i bezbrojnih različitosti čina, kretnji, čuvstava, sklonosti, običaja, strasti, sposobnosti i svojstava, koji se nalaze u čovjeku« (TI 1).

Skład pretpostavlja jedinstvo ali i razlikovanje. Jedinstvo zahtijeva jedinstveno zapovjedništvo, koje ne samo da mora poštivati razlike nego i promicati razlikovanja u traženju sklada. U ljudskoj osobi zadaća upravljanja pripada volji, s kojom su povezane sve druge sastavnice, svaka na svome mjestu i u međusobnom uzajamnom djelovanju.

Franjo Saleški rabi dvije usporedbe za opisivanje svog ideala. Jednu je preuzeo iz vojničkog, a drugu iz umjetničkog svijeta. Te usporedbe nisu bez sličnosti s dvama temeljnim nagonima ljudskoga bića koje spominje psihoanaliza: agresivnost i užitak. »Određena je vojska lijepa«, piše, »kad je u svim svojim postrojbama tako dobro uređena da je njihovo razlikovanje svedeno na odnos koji pojedine postrojbe moraju međusobno ustanoviti kako bi oblikovali jedinstvenu vojsku.« Glazba je lijepa kad su glasovi »tako povezani jedni s drugima da iz te veze nastaje pravi sklad i blagoglasje« (TI 1). Prva slika preuzeta iz vojničkoga života sugerira da se ljepota i sklad ljudske prirode ne postižu bez sukoba i borbe. Druga, koja je preuzeta iz umjetničkoga iskustva, podsjeća da se odgoj treba temeljiti na želji za ljepotom i, ujedno, na traženju ideala.

4.5. *Nastojati »osvojiti srce«*

»Tko čovjeku osvoji srce, osvojio je i čitava čovjeka«, napisao je autor *Filotee*.⁶⁹ To opće pravilo mora biti moguće primijeniti posebice na području odgoja. Čovjek se izgrađuje počevši od vlastite intime, čini se da je to jedna od veliki pouka Franje Saleškoga, odgajatelja i »reformatora«

⁶⁸ Citat iz Aristotela (*Fizika* IV, 14): »Prva stvar u bilo kojem redu služi kao mjera za sve ostalo.«

⁶⁹ *Uvod u pobožni život*, dio III, pogl. 23.

pojedine osobe i zajednicâ.⁷⁰ Znao je jako dobro da se s njegovom metodom svi ne slažu:

»Što se mene tiče, Filotea, nikad nisam odobravao onima koji smatraju da čovjeka treba mijenjati tako da se počne od njegove vanjštine, vladanja, odijela, frizure. Naprotiv, čini mi se da treba početi iznutra: [...] naime, srce je vrelo djelâ, pa mu i ona nalikuju.« (I III 23)

Antoina de Revola, prigodom njegovoga skorog biskupskog redjenja, Franjo Saleški poziva na korjenito mijenjanje samoga sebe, započevši od svoje intime: »Vi treba da budete potpuno drugačiji u svojoj intimi i u svojoj vanjštini« (L II 188). Jednoj poglavarici samostana koja je željela reformirati svoj samostan pisao je: »Valja dobro paziti na intimu sestara i vašu, to je naime solidna metoda. Nakon nekog vremena pregledat ćemo i vanjstinu« (L II 342). Valja »više misliti na intimu duše negoli na vanjstinu« (L III 33). Pa ipak, postoji interakcija između unutarnjega i vanjskoga: kćeri Pohodenja pozvane su da vode računa o obje stvari kako bi sačuvale vatru ljubavi te da se »iz unutarnjega rodi vanjsko, da se unutarnje hrani vanjskim; tako vatra proizvodi pepeo, a pepeo čuva vatru« (E I 1006).

U pismu koje je u listopadu 1604. napisao poglavarici nekog samostana kako bi je savjetovao u vezi s reformom samostana, u kojemu su sestre bile »gotovo sve mlade« (L II 339), pronalazimo dragocjeniju usmjerenja s obzirom na način na koji je savojski biskup poimao odgojnu, formativnu i, u ovom posebnom slučaju, »reformativnu« metodu. Prije svega, piše, »valja se dobro čuvati toga da se stvori makar i najmanja uzbuna da se želi reformirati, jer će inače zbog toga preosjetljivi duhovi usmjeriti svoje oružje protiv vas i ukrutiti se. Znaete li što treba učiniti? Treba da sa-

me sebe reformiraju. Vi ćete ih pritom voditi« (L II 337). Evo poziva na osobnu odgovornost i na »samoodgoj«. Drugim riječima, reforma neće biti djelotvorna ako je ne učine sestre same, ako je one ne prihvate, ako se ne pozove na njihove unutarnje resurse, na njihovo »srce«, prije negoli im se nametne pravilo, zakon ili dužnost. Najdjelotvornija riječ je ona koja polazi od srca i vraća se srcu: »srce govori srcu« (L II 321). Kad Franjo Saleški kaže: »Srce mog naroda sad je potpuno moje« (L III 139), siguran je u uspjeh svoje pastoralne djelatnosti. Salezijanska taktika savršeno je opisana svjedočanstvom gospode iz Charmoisya, kojoj je njezin biskup povjeravao delikatne zadaće: »Bezbroj puta mi je naložio da podem pronaći žene, djevojke, ponekog muškarca, koji su bili u lošim situacijama i živjeli skandaloznim životom. Pokazivao mi je način kako ići dalje u toj karitativnoj zadaći, a ponajprije kako nastojati steći njihovu naklonost kad bih ih išla posjetiti i da im ništa ne kažem, ni prvi ni drugi put, nego da se ograničim na to da pokušam osvojiti njihovo srce« (PR I 27).

4.6. *Zapovijedati, savjetovati, nadahnuti*

Za njega je samo po sebi razumljivo da roditelji i učitelji imaju pravo i dužnost zapovijedati vlastitoj djeci ili svojim učenicima i da oni moraju slušati. U svojoj odgovornosti kao biskup, Franjo Saleški nije oklijevao učiniti ono što je trebalo učiniti. Pa ipak, prema Camusu, zazirao je od autoritarnih duhova koji žele da ih se sluša po svaku cijenu i traže da sve bude podvrgnuto njihovoj vlasti. »Oni«, govorio je, »koji vole da ih se boje, boje se toga

⁷⁰ U vezi s ovom temom usp.: E. VALENTINI, *La salesianità di Don Bosco*, u: »Rivista di pedagogia e scienze religiose« 5(1967)1, 36.

da ih drugi ljube i boje se samih sebe više od svih drugih; drugi se naime boje samo njega, a on se naprotiv boji svih drugih.«⁷¹ U određenim se slučajevima može dogoditi da se mora prisiliti na poslušnost, kao što se radi s »kmetovima i robovima«, koji »se ne mogu oprijeti« (TI 2). O sinu svog prijatelja Antoina des Hayesa, pisao je: »Ustraje li, pronaći ćemo način da budemo zadovoljni; ako to ne učini, bit će nužno primijeniti jedno od ova dva sredstva: ili ga poslati u nešto stroži kolegij od ovoga, ili mu dodijeliti posebnog učitelja, energičnog čovjeka kojega će morati slušati.« (L VII 28)

Franjo Saleski obično rabi savjete, prijedloge, preporuke. Autor *Filotee* predstavlja se kao savjetnik, pomagač, onaj koji izražava »savjet«. Iako često koristi imperativ, zapravo je riječ o savjetima, tim više što ih često prati kondicionalom: »Budete li to mogli učiniti, učinite to«. Ponekad je preporuka oblikovana u obliku vrijednosne tvrdnje: »Dobro je...«, »bolje je...«. Drugdje prijedlog započinje pitanjem: »Želite li učiniti nešto više?« Kad je riječ o različitim slučajevima koje je moguće zamisliti, reći će: »Čim u sebi osjetite«, »kad vam se dogodi da...«. Ponekad želi uporno nastojati i da ga se dobro razumije: »Upravo sam rekao da«, »potrebno je ujedno da...«. Prije negoli će dati neki važan savjet, zaustavlja se na trenutak i prethodno spominje uvod: »U ovome, Filotea, želim da osobito rado poslušas moj savjet; jer riječ je o jednom od najsigurnijih sredstava za tvoj duhovni napredak« (I II 12).

Međutim, svaki put kad to može i kad njegov autoritet ne dolazi u pitanje, radije intervenira pomoću nadahnuća, prijedloga ili oprezne napomene. To je istinska salezijanska metoda, načinjena po uzoru na djelovanje Duha Svetoga koji djeluje u nutrinu savjesti, ništa ne ruši i poštuje slo-

vodu osoba. To mu se činilo posebice prikladnim u duhovnim stvarima i, posebice, u izboru životnog staleža. Gospodi Chantal savjetovao je da slijedi tu metodu u pogledu poziva koji je željela za svoju djecu: »Budući da vam je Bog u srce postavio želju da oni budu potpuno u službi Bogu, treba ih oblikovati za taj naum, blago im nadahnjujući tome sukladne misli.« Završava riječima: »Rekao sam sve kad sam govorio o blagim nadahnućima« (L II 360). Jednako tako, gospodi Brûlart koja je gajila veliku želju za savršenošću osoba koje su je okruživale, savjetovat će da ne pogriješi u metodi: »U njima treba blago posijati, pomoću primjera i riječi, ono što im može pomoći da uđu u vaš projekt. Pritom ne valja ostavljati dojam da ih se želi poučiti i osvojiti. Valja malo-pomalo predlagati njihovu duhu sveta nadahnuća i misli. Na taj način postići ćete mnogo više od bilo kakvog drugog načina djelovanja, pomažući se napose molitvom« (L III 22).

4.7. *Kako ispravljati?*

»Zlu se treba opirati, a mane onih za koje odgovaramo ispravljati postojano i valjano, ali blago i mirno« (I III 8), izgleda da je to salezijanska metoda. Pa ipak, kod djece valja ispravljati njihove nedostatke bez oklijevanja, dok su mali, jer »bude li se čekalo da odrastu, neće ih se moći lako izliječiti« (L II 142). Strogost je ponekad nužna. Dva mlada redovnika koja su izazivala sablazan trebalo je povratiti na dobar put, ako se željelo izbjeći brojne loše posljedice, koje su njihovom poglavaru ovako opisane: »Sve to zajedno«, pisao je, »potiče me da vas zamolim i potaknem na sve moguće napore koji su u vašoj moći kako biste ta dva mladića ponovno privedi

⁷¹ J.-P. CAMUS, *L'Esprit du bienheureux François de Sales*, partie VII, section 11.

njihovim dužnostima; obavijestite me o njihovoj situaciji, tako da mogu posvjedočiti i vašu i svoju brižljivost te umiriti svoju savjest koja će me zatim prisiliti da poduzmem druge mjere, ukoliko vaša razboritost, budnost i pravda ne budu dostajale za ispravljanje tih mangupa, čija me neumjerenost još više čudi zbog toga što ih je njihovo podrijetlo trebalo voditi prema tome da slijede krepost pobožnosti sukladnu njihovoj zvanju«. Zatim nadodaje: »Dob im je mogla biti isprika sve do danas, ali se sada više ne mogu ispričavati zbog tvrdoglavosti« (EVI 128). Ima i slučajeva u kojima je nužno »uliti strah zlima ukazujući im na suprotstavljanje koje će se iskazati prema njima« (LXI 108).

U svakom slučaju, ispravljanje valja obavljati bez mržnje; »sudac puno bolje kažnjava krivce izričući razumne presude smirena duha, negoli kad je nagao i agresivan, jer prosuđujući s mržnjom ne kažnjava pogreške kao takve nego ponajprije samoga sebe«. Jednako tako, »na dijete više djeluje i popravlja ga ako ga otac kori blago i srčano, nego kad to čini žestoko i ljutito« (IIII 9). Stoga je važno unaprijed se osigurati protiv srdžbe. »Čim je osjetiš«, tako savjetuje Filoteu, »ti odmah skupi snage, ali ne naglo ni žestoko, nego polako, sigurno i s punom ozbiljnošću« (IIII 8). U jednom pismu nekoj redovnici koja se tužila na »neku otresitu i nepažljivu djevojčicu« za koju je bila zadužena i koja se bojala da će se za nju reći: »Nije uspjela poboljšati tu djevojčicu ni odgojiti je niti joj pružiti dobar primjer«, nakon što je ustanovio kako se mi »na najmanju neuljudnost koju neko stvorenje iskaže prema nama tužimo i vičemo«, biskup joj je dao sljedeći savjet: »Ne ispravljajte je, ako možete, kad ste ljuti; nastojte da vas sluša drage volje« (LVIII 184).

Ispraviti nekoga znači načiniti djelo u službi istine, ali istina je neodvojiva od

kršćanske ljubavi i blagosti. Među bezbrojnim epizodama kojima obiluje njegova knjiga, Jean-Pierre Camus pripovijeda onu o mladiću koji je uvrijedio svoju majku. Smatralo se da ga biskup mora »strogo ispraviti i oprati mu glavu kipućim lugom«. Ustanovivši kako je mladić »tvrdoglav i okorjela srca«, preokao mu je da će loše završiti, ali se dobro čuvao da ga ne prokune kao što je to učinila njegova majka. »Što biste htjeli da sam učinio?« govorio im je. »Učinio sam ono što sam mogao učiniti kako bih se oboruzao takvom srdžbom koja će ga navesti da više ne griješi. Objema sam rukama zgrabio svoje srce i nisam imao snage da mu ga bacim u lice. Uostalom, da vam iskreno kažem, bojao sam se da ću u četvrt sata uludo potrošiti ono malo likera blagosti koji nastojim sakupljati već dvadeset dvije godine, kap po kap, poput rose u zdjelici svoga slabog srca.«⁷² Camus opet izvještava o tim »nezaboravnim« riječima svog heroja, uz nešto izmijenjenu temu: »Budite uvijek blagi što više možete. Prisetite se da se više muha uhvati pomoću kapljice meda negoli pomoću bačve octa. Treba li pogriješiti zbog pretjeranosti, učinite to u blagosti.«⁷³

4.8. *Progresivan odgoj*

»Veliki projekti ostvaruju se samo pomoću strpljivosti i mnogo vremena« (LII 339), pisao je Franjo Saleški, koji je imao smisao za stvarno i za moguće, a, ujedno, i za ono što je nužno s obzirom na mjeru i takt. Savršenosti nikada nema na početku i vjerojatno se nikada neće postići, pa ipak je moguće napredovati. Rast ima svoje zakone koje valja poštivati:

⁷² J.-P. CAMUS, *L'Esprit du bienheureux François de Sales*, partie I, section 26.

⁷³ J.-P. CAMUS, *L'Esprit du bienheureux François de Sales*, partie I, section 3.

»Pčele se radaju na svijet kao bezlični crvići. Niti imaju nogu, niti krila, niti ikakva oblika. Ali tokom vremena one se promijene i postanu male muhe. I napokon kad one ojačaju i kada dosegnu svoj rast, tada kažemo da su one razvijene, lijepo i savršene, jer one imaju sve ono što je potrebno da mogu letjeti i skupljati med.« (TXI 9)

Bezbrojne su slike i korisne usporedbe za preporučivanje smisla za vrijeme i potrebe ustrajnosti. Tako će npr. reći da su neki skloni »letanju prije nego im izrastu krila«, ili da žele »biti anđeli« odjednom, kad »nisu čak ni dobri ljudi« (I III 2). »Zar nismo navikli hraniti djecu ničim drugim nego samo mlijekom? Zar im ne počinjemo davati kruh i maslac kad malo porastu i kad im počnu rasti zubi?« (S III 107). Učinimo dakle kao i djeca, koja »da bi rasla, dan za danom jedu ono što im daje otac, nadajući se da ih on hrani imajući na umu njihov apetit i ono što im je potrebno« (L IV 122). »U mjeri u kojoj bude rastao«, pisao je Franjo Saleski Ivani de Chantal govoreći o njezinu sinu, »bude li se Bogu svidjelo, razmislit ćemo o njegovim posebnim potrebama« (L II 360). Važna točka je da se ne boji često ponavljati istu stvar. Prema Camusu, ženevski je biskup običavao reći »da valja oponašati slikare i kipare, koji ostvaruju svoja djela pomoću uzastopnih pokreta kistom ili udaraca dljetom. Kako bi se u naša srca nešto duboko utisnulo, potrebno je to često ponavljati.«⁷⁴

Odgoj je dugačak put; za vrijeme hoda valja se osloboditi brojnih loših »raspoloženja«, a to sporo ide (I I 5). Ne treba se međutim obeshrabriti: bez malodušnosti i obeshrabrenja! (I I 6). Polaganost ne znači odustajanje ili nemarno iščekivanje. Naprotiv, valja iskoristiti sve, bez gubljenja vremena, znajući »koristiti naše godine, mjesece, tjedne, dane, štoviše, svaki trenu-

tak« (L IX 98). Strpljivost, koju je ženevski biskup često poučavao, jest aktivna strpljivost koja potiče na hod naprijed malim koracima: »Trebalo da mi, malo-pomalo i korak po korak, time ovladamo«, pisao je jednoj nestrpljivoj Filotei (L III 19). Početna sporost prepustit će mjesto sve većoj okretnosti i brzini: »Noj ne leti; kokoš leti, premda teško, nisko i rijetko; a orao, go-lubovi i lastavice lete često, brzo i visoko« (I I 1). Uči se »prvo hodati malim koracima, zatim se ubrzava i napokon trči« (E I 1007). Valja učiniti poput Davida, koji je »prvo naučio krotiti životinje, a zatim poraziti vojsku« (L IV 111). Rast prema odrasloj dobi započinje polagano i sve se više ubrzava. To vrijedi i za formaciju i odgoj. Strpljivost se hrani nadom: »Dok su djeca u nježnoj dobi, treba da prilično trpe«, ali »nastojmo ih dobro odgajati. Nema tako nezahvalna zemljišta koje seljakova predanost ne bi mogla učiniti plodnim« (L V 28).

4.9. *Kompletan odgoj*

Iz svega dosad izloženoga dovoljno je jasno da za Franju Saleskoga odgoj ne bi trebalo miješati s djelovanjem koje se odnosi na samo jednu dimenziju osobe kao što su npr. pouka ili lijepo vladanje ili religiozni odgoj lišen njegovih ljudskih temelja. U njegovoj mentalnoj shemi nalaze se svi konstitutivni elementi ljudske osobe uzete u njezinoj simboličkoj potpunosti: tijelo sa svojim osjetilima, duša sa svojim željama, duh sa svojim sposobnostima, srce koje je sjedište volje, ljubavi i slobode.

Ne smije se zaboraviti ni društveni vid. Među humanistima renesanse pitanje o mjestu čovjeka u društvu poticalo je zauzimanje stajališta koja su obnavljala kulturološku raspravu o temama kao što su dosto-

⁷⁴ J.-P. CAMUS, *L'Esprit du bienheureux François de Sales*, partie XVI, section 49.

janstvo osobe, vrijednost braka, uloga obitelji, važnost aktivna života i rada, upravljanje i društvo, vršenje kreposti u svim područjima ljudskog života.⁷⁵ Franjo Saleški nije stran toj problematici, iako zadržava svoju originalnost vezanu uz svoju ulogu i uz svoje viđenje ljudske stvarnosti. S jedne strane vjeruje u vrijednost i posebnost pojedinca kao takvog; s druge strane, duboko je uvjeren da je čovjek biće u odnosu. Osim što je osobno sklon društvenosti, njegova biskupska zadaća činila je od njega javnog čovjeka koji je uključen u društveni, ekonomski, politički i kulturni život svoga vremena, a ne samo u tipično pastoralne djelatnosti povezane s njegovim služenjem.

Kako bi bio cjelovit, odgoj ne smije zanemariti otvorenost prema transcendentiji.⁷⁶ Morske laste, te nevjerojatne ptice o kojima govore Plinije i Aristotel, »svijaju gnijezdo u obliku lopte, a samo s gornje strane ostave sićušan otvor«; tako će Filotea morati imati srce otvoreno »za nebo« (I III 14). Kaže se i da se »morske bisernice tako otvaraju kako bi mogle živjeti od rose«;⁷⁷ kako bi se »odozgora« primile kapi rose, potrebno je očuvati »srce osobito otvoreno prema nebu« (L XI 84). Poimanje čovjeka uključuje dvostruko otvaranje prema višoj stvarnosti: s jedne strane, naravnu sposobnost da se razgovara o Bogu i o transcendentiji, a s druge strane, raspoloživost prihvaćanja Objave koja nadilazi naravne snage. Za Franju Saleškoga, kršćanska objava je apsolutno besplatan dar transcendentnoga Boga, ali taj Bog koji se objavljuje nije stran čovjeku tako da bi se pojavio kao netko tko se želi nametnuti izvana. Bog je naime ljudsku osobu obdario čudesnom sposobnošću da ga susretne u intimnosti vlastita svetišta, koje se zove »vrh duha«, »vrhunski cilj« duha (E II 1014) ili »vrhovni rt našega duha« (T I 12), od-

nosno »srce mog srca« i »duša moje duše« (O V 175). Tamo, u tom »mističnom«, skrovitom mjestu, odnos se ostvaruje u svijetlim i tamnim nijansama vjere, »pomoću jednostavnog zrenja razuma i jednostavnog osjećanja volje« (T I 12).

ZAKLJUČAK

Pitanje koje smo postavili na početku ove rasprave, postavlja se iznova i na kraju. Franjo Saleški nije bio odgajatelj u strogom smislu riječi. Nije napisao nijedno pedagoško djelo. Međutim, čovjek poput njega teško je mogao ne obzirati se na pitanja koja se odnose na odgoj i formaciju, posebice ako se sjetimo da je njegov odgoj bio iznimno dugačak i brižljiv, bilo na intelektualnom bilo na religioznom području. Bez sumnje je na samoga sebe mogao primijeniti razmišljanje koje je savjetovao Filotei:

»Promotri duševne darove. Koliko je na svijetu tupih, mahnitih, ludih. A zašto nisi i ti takva? Bog ti je bio osobito milostiv. Koliko je samo prostaka i neznalica, a tebi je Božja providnost dala čestit odgoj i naobrazbu.« (T I 11)

S druge strane, njegova uloga biskupa učinila ga je sposobnim da svoje ljudske sposobnosti stavi u službu pastoralne zadaće. Svi humanisti i svi reformatori njegova vremena bavili su se time, duboko svjesni da se civilizacija nalazi na oštrm zaokretu i da je nužno formirati novoga čovjeka. To se moglo provjeriti u svim naj-

⁷⁵ Vidi cijeli dio naslovljen *La persona e la società*, u: M. WIRTH, *Francesco di Sales e l'educazione*, str. 391-497.

⁷⁶ Usp. M. WIRTH, *Francesco di Sales e l'educazione*, str. 499-585.

⁷⁷ »Morske bisernice« su biserne kamenice. U antici se vjerovalo da biseri nastaju iz kapi rose koje su one propuštale u školjku.

različitim djelatnostima u koje je Franjo Saleski bio uključen: rasprava s protestantima, formaciji klera, pouci djece, odgoju mladeži, promicanju kulture, praćenju osoba i formaciji sestara od Pohodenja. Među tim nastojanjima samo dva se odnose na odgoj u strogom smislu riječi, tj. odgoj djece pomoću katekizamske pouke i odgoj mladeži u školama i kolegijima, na sveučilištu; sve su međutim stvarno usmjerene na formiranje osobe. Može se reći da je briga za formaciju u svim njezinim dimenzijama bila u srži svih tih pothvata.

Glavna pouka koju valja prihvatiti od njega jest važnost odgoja i formacije za pu-

ni razvitak svake ljudske osobe. Ako je istina da postoje dvije metode za mijenjanje društva, ona koja se sastoji u posredovanju u ustroj i u zakone, i ona koja smjera mijenjanju osoba,⁷⁸ jasno je da je, unatoč svom pravničkom obrazovanju, Franjo Saleski mnogo više držao do druge negoli do prve metode.

⁷⁸ Usp. s time u vezi razmišljanje o don Boscu u: G. AVANZINI, »La pédagogie de saint Jean Bosco en son siècle«, u: *Education et pédagogie chez Don Bosco*, Colloque interuniversitaire (Lyon 4-7 avril 1988), présenté par G. Avanzini, Éditions Fleurus, Paris, 1989, str. 64-65.

KRATICE

- C *Les Controverses*, OEA, sv. I. Broj koji slijedi označava stranicu.
- E *Les Vrais Entretiens spirituels*, OEA, sv. VI. Izvorni francuski tekst je preuzet iz PL 973-1347. Nakon kratice slijedi rimski broj *Rasprave* i arapski broj koji označava stranicu.
- I *Introduction à la Vie devote (Uvod u pobožni život = Filotea)*, OEA, sv. III. Izvorni francuski tekst preuzet je iz PL 1-317. Nakon kratice slijedi rimski broj koji označava dio i arapski broj koji označava poglavlje. Tekst u ovome članku citira se prema sljedećem hrvatskom izdanju:
F. SALEŠKI, *Filotea. Uvod u pobožni život*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2005.
- L I-IX *Lettres*, sv. I-XI, OEA, sv. XI-XXI. Broj koji slijedi označava stranicu.
- O I-V *Opuscules*, sv. I-V, OEA, sv. XXII-XXVI. Broj koji slijedi označava stranicu.
- OEA *Œuvres de saint François de Sales*, 27 svezaka (=Édition d'Annecy). Ova kratice se upotrebljava kad se odnosi na rad izdavača. Rimski broj označava svezak, a arapski stranicu.
- PL *Édition de la Pléiade*: SAINT FRANÇOIS DE SALES, *Œuvres*. Broj koji slijedi nakon oznake sveska označava stranicu.
- PR Proces proglašenja blaženim Franje Saleskoga. Prvi proces (PRI), drugi (PR II). Broj koji slijedi označava članak upitnika na koji je svjedok odgovorio.
- SI-IV *Sermons*, sv. I-IV, OEA, sv. VII-X. Broj koji slijedi označava stranicu.
- T *Traité de l'Amour de Dieu (Rasprava o Božjoj ljubavi = Teotim)*, OEA, sv. IV-V. Izvorni francuski tekst preuzet je iz PL 319-972. Nakon kratice T slijedi oznaka knjige rimskim slovom i oznaka poglavlja arapskim brojem. Tekst u ovome članku navodi se prema sljedećem hrvatskom izdanju: F. SALEŠKI, *Teotim ili Rasprava o Božjoj ljubavi*, Sestre od Pohoda Marijina, Zagreb, 1969. i 1975.